

POLOŽAJ PRISELJENSKIH KULTUR V SLOVENIJI: IDENTITETNI VIDIKI

Janja Žitnik¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Položaj priseljenških kultur v Sloveniji: identitetni vidiki

Avtorica uvodoma predstavi naslednje kvantitativne podatke o rezultatih *Ankete o položaju priseljencev, njihovih potomcev in njihovih kultur v Sloveniji*, ki jo je spomladi 2005 opravilo enajst prostovoljcev v okviru raziskovalnega projekta *Literarna in kulturna podoba priseljencev v Sloveniji*: obseg anketirane populacije, regionalno zastopanost anketiranih, njihovo generacijsko, spolno, starostno, narodnostno, izobrazbeno in poklicno strukturo ter delovni status. V nadaljevanju obravnava njihove opisne odgovore z vidika spodbujevalnih oziroma zaviralnih pogojev za izražanje njihove etnične in kulturne identitete v slovenski družbi.

KLJUČNE BESEDE: priseljenci v Sloveniji, priseljske kulture, identiteta, integracija, enakopravnost, prilagajanje

ABSTRACT

The status of immigrant cultures in Slovenia: identity-related aspects

In the opening sections, the author presents the following quantitative data on the results of the *Questionnaire on the status of the immigrants, their descendants, and their cultures in Slovenia*, carried out in spring 2005 by eleven volunteers in the framework of the research project *Literary and cultural image of immigrants in Slovenia*: quantity of the investigated population, its regional representation, its generational, sexual, age, ethnic, educational and vocational structure, and working status. In the following sections she analyzes their descriptive answers in view of the stimulating and obstructive conditions of the immigrants' expressing their ethnic and cultural identity in Slovenian society.

KEY WORDS: immigrants in Slovenia, immigrant cultures, identity, integration, equality, adaptation

UVOD

Sam pravim, da sem po narodnosti Bošnjak, po veroizpovedi musliman, po državljanstvu slovenski državljan (v odsotnosti bolj inkluzivne definicije slovenstva, ki naj bi presegla čisto etnični

¹ Dr. literarnih znanosti, znanstvena svetnica, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, e-pošta: janja.zitnik@zrc-sazu.si

princip in prestopila na princip politične nacije, (še) ne želim reči, da sem po državljanstvu Slovenec) in po naravi Bosanec. (175)²

Osrednja tema pričujočega prispevka so dejavniki, ki vplivajo na izražanje oziroma zatajevanje etnične/ kulturne identitete priseljencev v Sloveniji. V popisu prebivalstva 2002 je delež tistih, ki se niso opredelili za slovensko narodnost, 17 %. Teh 17 % sestavljajo naslednje skupine: približno 10 % vseh prebivalcev Slovenije je bilo narodnostno neopredeljenih,³ neznane narodnosti⁴ ali pa niso želeli odgovoriti. Samo 6,2 % popisanih se je opredelilo za katero od drugih narodnosti nekdanje Jugoslavije (ali regij, če so se namesto narodnostne odločili za regionalno pripadnost), manj kot 1 % prebivalstva Slovenije pa je narodnostno opredeljenih pripadnikov vseh drugih neslovenskih narodnosti, vključno s pripadniki avtohtonih manjšin (narodnostno opredeljenih pripadnikov vseh ustavno priznanih avtohtonih manjšin je 11.747, kar je manj kot 0,6 % prebivalstva Slovenije). Tujih državljanov (tujcev), prebivalcev brez državljanstva in z neznanim državljanstvom pa je bilo leta 2002 po podatkih popisa samo 2 %.⁵

Priseljenci iz drugih delov nekdanje Jugoslavije predstavljajo 90 % vseh priseljencev prve generacije v Sloveniji.⁶ Če delež tistih, ki so se v tem smislu v popisu tudi narodnostno ali regionalno opredelili (6,2 %),⁷ primerjamo z deležem *prve generacije* priseljencev iz tega teritorija v celotni slovenski populaciji (7,7 %),⁸ se izkaže, da se je v popisu opredelil za slovensko narodnost ne samo pretežni del druge generacije, ampak tudi precejšen del prve. V raziskavi med ljubljanskimi najstniki, denimo, pa se je kar 22 % petnajstletnikov in 28 % staršev petnajstletnikov opredelilo za eno od teh narodnosti.⁹ Tudi nekatere druge lokalne in širše raziskave so pokazale drugačna razmerja v narodnostni strukturi od vsem dostopnih rezultatov zadnjega popisa prebivalstva.¹⁰

² Izpolnjeni vprašalniki ankete, katere rezultat želim predstaviti v tem članku, so opremljeni z zaporedno številko od 1–249. Številka za vsakim navedkom je torej zaporedna številka citiranega anonimnega anketiranja.

³ Sem štejem vse, ki so se opredelili regionalno in ne narodnostno, z izjemo tistih, ki so se opredelili za Bosance ali Jugoslovane.

⁴ Teh je kar 6,43 %.

⁵ Tj. 39.359 oseb.

⁶ Med temi 90 % vseh »priseljencev iz tujine« (Popis 2002: priseljeni iz tujine), torej med celotno prvo priseljenko generacijo iz drugih delov nekdanje Jugoslavije v Sloveniji, je 18,6 % priseljenega prebivalstva etnično slovenskega (Damir Josipovič, *Demografski učinki imigracije v Sloveniji po II. Svetovni vojni*, doktorsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 2005, str. 234).

⁷ Popis 2002: Prebivalstvo po narodni pripadnosti.

⁸ Popis 2002: Priseljenci v Sloveniji po letu priselitve, državi prvega prebivališča in spolu.

⁹ Bojan Dekleva in Špela Razpotnik, *Čefurji so bili rojeni tu: Življenje mladih priseljencev druge generacije v Ljubljani*, Ljubljana: Pedagoška fakulteta in Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, 2002, str. 99–100.

¹⁰ Anton Gosar npr. v svojem prispevku *Selected demographic impacts of migrations: the case of Slo-*

V raziskavi, ki jo bom podrobneje predstavila v nadaljevanju, nas je med drugim zanimalo, v kolikšni meri se priseljenci iz drugih delov nekdanje skupne države počutijo v Sloveniji sprejete in enakopravne ter kako pogosto, v kakšnih okoliščinah in zakaj po potrebi zamolčijo svojo narodnost oziroma zatajijo svojo etnično/kulturno identiteto. Zanimalo nas je, ali so med vzroki za slednje – poleg morebitnega prezirljivega odnosa ožje okolice in marginaliziranega položaja v širši družbi – tudi različne oblike diskriminatornega odnosa s strani slovenske države in njenih institucij, pa tudi javnih zavodov (morebitne izkušnje z neenakovredno obravnavo na področju šolanja, zaposlovanja, poklicnega napredovanja, stanovanjske problematike, soodločanja v politiki, verskega in kulturnega življenja, umetniškega ustvarjanja in uveljavljanja priseljenkih kultur v slovenski nacionalni polikulturi).

V Sloveniji je stanje na področju vključevanja priseljenkih kultur v raziskovalne, izobraževalne in kulturnoinformativne vsebine še slabše kot v okviru vključevanja drugih vidikov priseljenke problematike, npr. demografskih in pravnih. Mimo peščice uveljavljenih priseljenkih umetnikov in kulturnih delavcev, ki so bodisi zaradi izstopajoče kakovosti svojih ustvarjalnih rezultatov ali zaradi učinkovite samopromocije uspešno prodrli v slovensko nacionalno kulturo,¹¹ slovenska javnost ne pozna drugih priseljenkih ustvarjalcev. Ob upoštevanju deleža priseljenke populacije v Sloveniji (po zadnjih podatkih o njihovi rodnosti – Josipovič 2005, gl. op. 6 – ocenjujem, da prvi dve generaciji predstavljata vsaj 15 % stalnega prebivalstva, od tega jih je, kot rečeno, 90 % iz drugih delov nekdanje Jugoslavije), predvsem pa glede na socialno strukturo določenih etničnih skupin¹² in zanemarljivi delež državnega sofinanciranja njihovih

venia, v: *Migrants and Education: Challenge for European School Today*, ur. Dan D. Daatland in Jernej Mlekuž, Ljubljana: Institute for Slovenian Emigration Studies at ZRC SAZU, 2005, navaja na str. 27 naslednje podatke: »Ekstremno mnogoetničnost (16% ali več neslovenskih prebivalcev) opazamo v sedmih občinah (3,7%): v dveh, Jesenice (32,7% prišlekov) in Velenje (22,0% prišlekov), industrijskih središčih, so evidence pokazale prevladovanje bošnjaške narodnosti.« Na str. 28 navaja podatek o deležu prišlekov še za Tržič (20,7%). Če te tri podatke primerjamo s podatki v naši Tabeli 1, citiranimi iz Popisa 2002: Prebivalstvo po tipu selitve, naselja, Slovenija, Priseljenci iz tujine (Jesenice 23 %, Velenje 17,8 %, Tržič 13,7 %), ali pa s katerimikoli drugimi podatki, dostopnimi na spletnih straneh www.stat.si/popis2002, vidimo, da iz njih ne moremo izluščiti narodnostne strukture prebivalstva po upravnih enotah, občinah ali naseljih, saj podatki za občine vsebujejo samo spremenljivke Slovenci, ostali, narodno neopredeljeni, niso želeli odgovoriti in neznano ter še posebej podatke za Madžare, Italijane in Rome, za druge pa ne; medtem ko podatki za upravne enote in naselja sploh ne vključujejo kakršnihkoli podatkov o narodnostni strukturi. Kar dvakrat večjo prisotnost pripadnikov drugih narodnosti nekdanje Jugoslavije v Sloveniji od tiste, ki jo kažejo rezultati zadnjega popisa, ugotavlja tudi Josipovič (glej op. 16).

¹¹ Termin slovenska nacija uporabljam v smislu mnogoetnične nacije, termin slovenska nacionalna kultura pa v smislu slovenske polikulture, ki jo sestavljajo kulture vseh narodnostnih skupin v Sloveniji.

¹² Ob zdaj že kroničnem pomanjkanju relevantnih študij o socialno-etnični strukturi prebivalstva Slovenije se avtorji v zvezi s tem največkrat zatekajo k podatkom o izobrazbi po etničnosti. Po podatkih popisa 2002 je skupni delež višje in visoko izobraženih najvišji pri Črnogorcih (19,1 %), v primerjavi s Slovenci (13,4 %). Po podatkih popisa 1991 so po svojem deležu v kategoriji končane 4–6-letne visoke šole znatno prekašali Slovence še Makedonci, Jugoslovani in neopredeljeni, ne-

kulturnih dejavnosti v primerjavi s kulturnimi dejavnostmi avtohtonih manjšin predvidevam, da mnogi priseljenci – kljub verjetno podobni stopnji splošnega interesa za kulturo, kot jo opažamo pri večinskem narodu – nimajo pogojev za aktivno udeležbo pri ohranjanju, afirmiranju in integriranju svojih avtentičnih kultur v novi domovini niti za spoznavanje vrhunskih dosežkov večinske in drugih sokultur v Sloveniji. S sodelavci pri raziskovalnem projektu *Literarna in kulturna podoba priseljencev v Sloveniji* (1. 7. 2004 – 30. 6. 2007, vodja projekta: Janja Žitnik, sodelavci: mag. Jernej Mlekuž, Špela Marinšek, dr. Lidija Dimkowska) smo med drugim želeli preveriti tudi raven njihovega jezikovnega znanja, bralnih navad in »kulturne razgledanosti« ter dejavnike, ki vplivajo na uresničevanje njihovih kulturnih interesov.

V tem članku bom predstavila delni rezultat *Ankete o položaju priseljencev, njihovih potomcev in njihovih kultur v Sloveniji*, ki jo je v okviru omenjenega raziskovalnega projekta izvedlo enajst prostovoljcev (študentov ljubljanske Filozofske fakultete) v 26 slovenskih mestih z različno koncentracijo prve priseljske generacije. Izvajanje ankete na terenu je potekalo od 21. marca do 15. maja 2005, zbiranje naknadnih odgovorov pa smo zaključili z julijem 2005. V nadaljevanju prispevka bom najprej predstavila kvantitativne podatke o rezultatih ankete (obseg anketirane populacije, regionalna zastopanost anketiranih, njihova generacijska, spolna, starostna, narodnostna, izobrazbena in poklicna struktura ter delovni status), nato pa bom obravnavala njihove opisne odgovore z vidika spodbujevalnih oziroma zaviralnih pogojev za izražanje njihove etnične in kulturne identitete v slovenski družbi. V drugem prispevku, ki bo predvidoma objavljen v prihodnji številki *Dveh domovin*, bodo tako sumarno kot tudi podrobneje predstavljeni še rezultati drugih delov ankete. S pomočjo slednjih bom poskušala osvetliti nekatere najbolj izstopajoče dejavnike in pokazatelje, ki pogojujejo oziroma pričajo o položaju anketiranih priseljencev, njihovih potomcev in njihovih kultur v Sloveniji.

METODOLOŠKA POJASNILA

Prvih pet točk anonimnega vprašalnika je namenjenih ugotavljanju strukture anketiranih po že omenjenih spremenljivkah, vsa nadaljnja vprašanja so odprtega tipa. V vprašanjih 6–9 vprašujemo po mnenjih anketirancev o njihovi enakopravnosti na področju socialno-ekonomskih pogojev, politike, verskega življenja, izobraževanja, poklicnega napredovanja, razvoja in uveljavitve njihovih etničnih kulturnih dejavnosti v širši družbi ter vključenosti njihovih kulturnih dejavnosti v slovenske medijsko-

koliko manj pa Srbi in najmanj Hrvati. Mnogo nižjo izobrazbo od Slovencev pa dosegajo Bošnjaki oziroma etnični Muslimani, ki v kategorijah nedokončane in dokončane osnovne šole krepko presegajo Slovence, v kategoriji končane 4–5-letne srednje šole že skoraj za polovico zaostajajo za Slovenci, delež Bošnjakov/Muslimanov s končano 3-letno oziroma 4–6-letno VŠ pa je tri do štirikrat manjši kot pri Slovencih: Damir Josipovič, *Demografski učinki imigracije v Sloveniji po II. Svetovni vojni*, doktorsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 2005, str. 142–143 (graf).

informativne vsebine. Z vprašanji 10–19 pa dajemo prostor opisu njihovih osebnih izkušenj na omenjenih področjih.

Enajst študentov ljubljanske FF je prevzelo skupno 165 izvodov vprašalnikov in prav toliko rezervnih izvodov, društva pa so prejela 52 izvodov po pošti. Do konca julija 2005 sem prejela 249 izpolnjenih vprašalnikov, od tega 243 od študentov (izvajalcev ankete) in samo šest od članov priseljskih društev, ki smo jim poslali vprašalnike po pošti. Anketo smo namreč izvajali na dveh ravneh:

1. Študentje prostovoljci so izvajali anketo neposredno na terenu, in sicer v 20 slovenskih mestih z različno koncentracijo prve priseljske generacije – anketo so opravljali tudi po izrazito priseljskih soseskah, še v šest krajev pa so študentje posredovali vprašalnike prek znancev in na tak način tudi prejeli izpolnjene vprašalnike. Priseljence, ki bi bili pripravljeni sodelovati v anketi, so izvajalci ankete na terenu iskali od vrat do vrat, pri čemer so se najprej orientirali po priimku in po uvodni ustni poizvedbi, ali so njihovi sogovorniki priseljenci oziroma njihovi potomci. O kriteriju pri izboru krajev, kjer smo izvajali anketo, pišem v naslednjem razdelku.
2. Anketne vprašalnike smo poslali na 67 naslovov priseljskih društev (poslali smo jih na vseh 62 registriranih naslovov njihovih sedežev, brez navedbe imen registriranega zastopnika ali kakega drugega funkcionarja posameznega društva, in na enak način še na 5 drugih društvenih naslovov, ki smo jih zasledili v drugih virih), od tega je pošta vrnila 15 pošiljk, češ da je naslovnik neznan (12 primerov) oziroma preseljen (trije primeri). Od vseh ostalih 52 društvenih naslovov, ki so vprašalnik očitno prejeli, pa smo, kot rečeno, dobili le šest odgovorov. Zaradi anonimnosti vprašalnika ne vemo, kdo nam je poslal omenjene odgovore.

Skoraj vsi vprašalniki so bili izpolnjeni ob prisotnosti izvajalcev ankete, saj delež odgovorov, ki so prispeli po pošti, predstavlja le štiri odstotke vseh izpolnjenih vprašalnikov, devet odgovorov pa smo prejeli po elektronski pošti. Čeprav je to razvidno že iz same dikcije pričujoče predstavitve anketnih rezultatov, želim še posebej opozoriti na neustreznost kakršnega koli posploševanja rezultatov naše ankete. V primeru tovrstne ankete govorimo o podatkih, izkušnjah in mnenjih anketirancev, ne pa priseljencev na splošno.

REGIONALNA ZASTOPANOST ANKETIRANIH

Preden sem razdelila teren, sem na osnovi rezultatov popisa prebivalstva (priseljeni iz tujine – prvo prebivališče v Sloveniji, kjer so še vedno živeli ob popisu 2002) izdelala dve preglednici podatkov o tem, v katerih slovenskih krajih živi največ takšnih priseljencev (Tabeli 1 in 2).

Tabela 1: Naselja z več kot 3000 prebivalcev in več kot 8 % priseljenih iz tujine, ki se v Sloveniji po priselitvi niso več selili (2002)

Naselje	Št. vseh prebivalcev naselja	Št. priseljenih iz tujine	% priseljenih iz tujine med vsemi preb. v naselju
Brežice	6510	1006	15,5 %
Celje	37.834	4518	12%
Izola	10.381	1867	18%
Ilirska Bistrica	4869	559	11,5 %
Jesenice	13.429	3076	23%
Kamnik	12.197	1040	8,5 %
Kočevje	9027	1048	11,6 %
Koper	23.726	4639	19,6 %
Kranj	35.587	4384	12,3 %
Krško	6994	791	11,3 %
Lendava	3395	489	14,4 %
Ljubljana	258.873	41.033	15,9 %
Lucija	5792	722	12,5 %
Maribor	93.847	10.973	11,7 %
Medvode	4951	508	10,5 %
Metlika	3225	798	24,7 %
Nova Gorica	13.491	1422	10,5 %
Novo mesto	22.415	2288	10,2 %
Zalog (obč. Nm)	128	27	21,1 %
Piran	4143	902	21,8 %
Postojna	8548	1445	17%
Rogaška Slatina	4801	766	16%
Sežana	4876	663	13,6 %
Škofja Loka	12.289	1169	9,5 %
Trbovlje	16.290	2021	12,4 %
Tržič	3920	536	13,7 %
Jelendol (obč. Tržič)	170	40	23,5 %
Velenje	26.742	4771	17,8 %
Vrhnika	7520	627	8,3 %

Ker smo želeli zbrati mnenja priseljencev, ki živijo v čimbolj različnih pogojih, sem na osnovi teh podatkov predvidela izvajanje ankete v krajih, med katerimi naj jih bo dve tretjini z največjo koncentracijo takšnih priseljencev (nad 15,5 %), slaba tretjina s srednjo koncentracijo priseljencev (od 8–15,5 %) in vsaj trije kraji z manjšo koncentracijo (manj kot 8 %), kar ustreza deležu priseljske populacije v Sloveniji po naseljih, razvidne iz rezultatov Popisa 2002. Pri izboru krajev sem se želela tudi

Tabela 2: *Naselja z manj kot 3000 prebivalcev in več kot 8 % priseljenih iz tujine, ki se v Sloveniji po priselitvi niso več selili (2002)*

Naselje	Št. vseh prebivalcev naselja	Št. Priseljenih iz tujine	% priseljenih iz tujine med vsemi preb. v naselju
Babno Polje			
(obč. Loška dolina)	317	56	17,7 %
Kokra (obč. Preddvor)	266	32	12 %
Kranjska Gora	1428	218	15,3 %
Osilnica	63	26	41,3 %
Sela (obč. Osilnica)	74	25	33,8 %
Portorož	2849	408	14,3 %
Pivka	2059	263	12,8 %
Podčetrtek	532	53	9,9 %
Razdrto	168	20	12 %
Rogatec	1570	350	22,3 %
Dobovec pri Rogatcu	306	57	18,6 %
Središče ob Dravi	1120	165	14,7 %
Šoštanj	2793	282	10,1 %
Štore	1850	250	13,5 %
Vinica (obč. Črnomelj)	210	31	14,8 %

čimbolj približati ne le razpršenosti priseljenjske populacije po statističnih regijah (Popis 2002), ampak tudi po večjih oziroma manjših naseljih (Tabeli 1 in 2). Na osnovi teh kriterijev sem določila kraje izvajanja ankete. Da bi prihranili pri potnih stroških, smo teren razdelili med tiste prostovoljce, ki so anketo lahko izvajali v bližini svojega stalnega prebivališča.¹³ Na ta način smo sorazmerno dobro pokrili območja z različno koncentracijo priseljencev, v anketo pa smo vključili tudi njihove potomce (drugo in tretjo generacijo) in priseljence, ki so v Sloveniji že zamenjali stalno prebivališče. Regionalna zastopanost anketiranih je prikazana v Tabeli 3.

¹³ Razdelitev terena je bila naslednja: Polona Bajda – Ljubljana z okolico; Martina Fekonja – Maribor in Slovenska Bistrica; Klemen Gostič – Ljubljana; Laura Bianka Kramer – Rogaška Slatina, Trlično pri Rogatcu, Dobovec pri Rogatcu; Željka Medić – Kranj, Tržič (Križe); Nataša Mrak – Ljubljana; Tina Vareško – Brežice, Metlika, Novo mesto, Krško; Katja Verdelj – Velenje; Urška Vižintin – Koper, Izola (Sevnica in Velenje s posredovanjem); Tatjana Vokič – Ljubljana osebno, ostalo s posredovanjem; Simon Žitnik – Celje, Domžale, Mengeš, Kamnik, Ljubljana, Grosuplje (ostalo s posredovanjem).

Tabela 3: Regionalna zastopanost anketiranih glede na stalno bivališče

Regija	Število anketiranih
Ljubljana z okolico	102
Štajerska	47
JV Slovenija (Dolenjska, Bela krajina in spodnje Posavje)	27
Gorenjska	25
Rogaška Slatina, Rogatec in okoliške vasi z največjim deležem priseljencev	24
Primorska in Notranjska	13
Drugo (brez navedbe kraja: 3, navedli stalno bivališče zunaj Slovenije: 8)	11
Skupaj	249

STRUKTURA ANKETIRANIH

PRISELJENSKA GENERACIJA, SPOL, STAROST

Vprašalnik je izpolnilo 156 pripadnikov prve priseljske generacije in 90 potomcev priseljencev, od slednjih 84 pripadnikov druge generacije in 6 pripadnikov tretje generacije, tj. vnukov priseljencev. Trije anketiranci niso označili odgovora na to vprašanje. Anketiranci so dokaj enakovredno zastopani po spolu, saj je med njimi 114 moških in 135 žensk. Za razliko od generacijske in spolne strukture anketirancev pa njihova starostna struktura močno odstopa od siceršnje starostne strukture priseljencev v Sloveniji: skoraj polovica anketiranih (112) je mlajša od 31 let, 39 jih je starih od 31–40 let, 52 od 41–50 let in 31 od 51–60 let. Starejših od 60 let je le trinajst anketirancev, dva pa nista odgovorila. Iz teh podatkov ter iz izobrazbene (Tabela 5) in poklicne strukture anketiranih je razvidno, da med sodelujočimi v anketi izstopa večji delež priseljskih študentov in izobražencev. Prav to deloma potrjuje tudi delovni status anketiranih (Tabela 6).

NARODNOST

Narodnostna struktura anketiranih se sorazmerno dobro ujema s strukturo narodnostne opredeljenosti v zadnjem popisu prebivalstva. Izjema so Albanci, saj se je le en anketiranec opredelil za to narodnost, eden pa je sin Albanke in Slovenca. Narodnostna struktura neslovenskega prebivalstva Slovenije je razvidna iz Slike 1, narodnostna struktura anketiranih pa je prikazana v Tabeli 4.

Slika 1: Prebivalci, ki se niso opredelili za slovensko narodnost (skupine, ki predstavljajo več kot 0,03 % prebivalstva Slovenije, popis 2002)

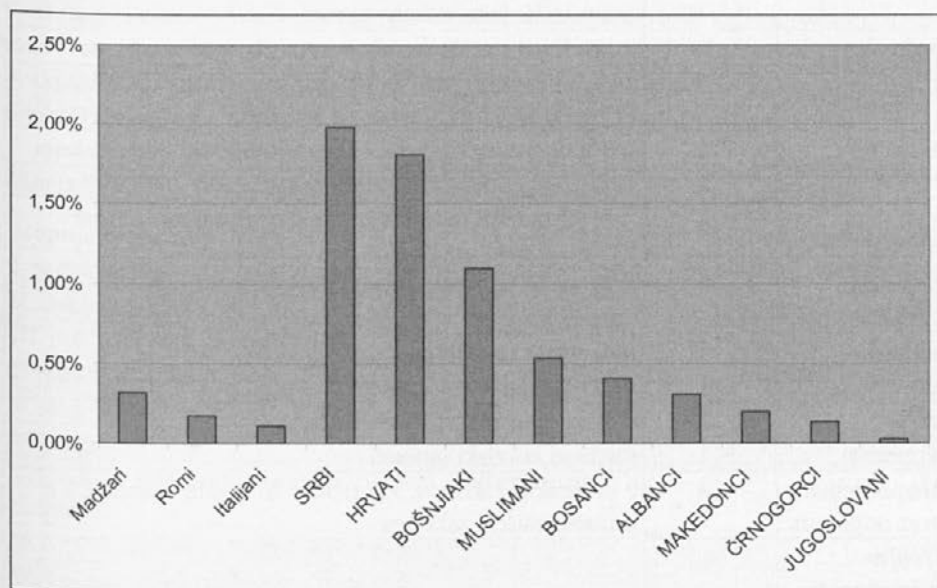


Tabela 4: Narodnostna struktura anketiranih*

srbska	71	60 iz srbskih zakonov, ¹ od tega 1 primer oče neznane narodnosti in 1 primer mati bosanska Srbinja; ostali: v 4 primerih mati Slovenka, 2 primera iz srbsko-hrvaškega zakona in 1 primer iz srbsko-bosanskega zakona)
hrvaška	57	44 iz hrvaških zakonov; 10 iz hrvaško-srbskih zakonov, pri večini je mati Hrvatica; 1 potomec iz bosansko-italijanskega zakona, oče je verjetno bosanski Hrvat
slovenska	38	prvi dve generaciji: 10 potomcev hrvaških staršev, 2 iz bosanskih zakonov, ostali iz mešanih zakonov: eden od staršev je Slovenec, v enem primeru oče hrvaški Slovenec, mati Korejka; pripadniki tretje generacije pa že tudi pri starših vpisujejo slovensko narodnost
makedonska	16	14 iz makedonskih zakonov, v 2 primerih pa je mati srbske narodnosti
muslimanska	14	vsi tudi pri obeh starših navajajo muslimansko narodnost

* Anketiranci pri tem odgovoru niso imeli nikakršnih omejitev, svojo narodnost so lahko formulirali tako, kot se jim je zdelo najbolj ustrezno glede na njihovo identiteto. Nekateri so po vzoru uradno priznane muslimanske narodnosti vpisali pravoslavno narodnost.

bošnjaška	10	vsi tudi pri starših navajajo bošnjaško narodnost
bosanska	6	vsi tudi pri starših navajajo bosansko narodnost razen enega anketiranca, katerega starši so bosanski Hrvati
pravoslavna	4	vsi tudi pri starših navajajo pravoslavno narodnost
črnogorska	3	v vseh primerih je oče Črnogorec; mati je v enem primeru Srbkinja, v dveh pa Slovenka
italijanska	2	2 iz italijanskega zakona, 1 pa iz italijansko-slovenskega
ruska	2	tudi pri starših navajata rusko narodnost
bosansko srbska ^{2***}	2	tudi pri starših navajata bosansko srbsko narodnost
bosansko hrvaška	2	iz hrvaško-bosanskega zakona
albanska	1	tudi starša sta Albanca
angleška	1	tudi oba starša sta Angleža
irska	1	iz irsko-slovenskega zakona
japonska	1	starši so korejski Japonci
neopredeljeni, brez odgovora	8	2 iz srbskih zakonov, 3 iz srbsko-hrvaških zakonov, 3 iz pol-slovenskih zakonov
Dvojna pripadnost		
slovensko-hrvaška, hrvaško-slovenska	7	2 iz hrvaških zakonov, 2 tudi pri vsakem od staršev navajata obe narodnosti – dvojno pripadnost, 3 pa so iz mešanih zakonov: slovensko-hrvaškega, slovensko-makedonskega in hrvaško-makedonskega
slovensko-srbska, srbsko-slovenska	2	1 iz slovensko-srbskega zakona, pri drugem sta oba starša iz mešanih, pol-slovenskih zakonov
srbohrvaška	1	iz srbsko-hrvaškega zakona
Skupaj	249	

^{**} Z besedo zakon označujem tudi izvenzakonske zveze staršev.

^{***} Le majhno število anketirancev je želelo posebej poudariti, da so bosanski Srbi ali bosanski Hrvati, več takšnih oznak je pri navedbah narodnosti staršev. Ostali priseljenci iz BiH so odgovor poenostavili v eno od naslednjih narodnostnih opcij: srbska, hrvaška, slovenska, bošnjaška, muslimanska, bosanska, pravoslavna.

IZOBRAZBA, POKLIC IN DELOVNI STATUS

Izobrazbena struktura anketiranih (Tabela 5) odraža dejstvo, da je med priseljenci in njihovimi potomci, ki so izpolnili vprašalnik, sorazmerno velik delež dijakov, študentov in izobražencev. Temu primerna je tudi njihova poklicna struktura, pri čemer

poklici, ki so jih navedli (in delo, ki ga opravljajo), kažejo na dokaj pestro poklicno strukturo anketiranih.¹⁴ Pri tem naj še enkrat poudarim, da naša raziskava ni bila osnovana na reprezentativnem vzorcu, temveč smo uporabili metodologijo študije primera, zasnovane na naključnem vzorcu, pri čemer pa smo naš naključni vzorec vendarle poskušali zajeti tako, da bi bila njegova struktura po vseh opazovanih spremenljivkah čimbolj raznolika.

Tabela 5: *Izobrazba anketiranih*

Stopnja izobrazbe	Število anketiranih
I. nedokončana osnovna šola	10
II. dokončana osnovna šola	43
III. poklicna šola, skrajšani program	3
IV. poklicna šola	42
V. srednja strokovna šola, gimnazija (matura)	103
VI. višja šola	12
VII. visoka šola, fakulteta (visokošolska, univerzitetna diploma)	31
VIII. podiplomska (magisterij znanosti)	1
IX. podiplomska (doktorat znanosti)	1
brez odgovora	3
Skupaj	249

Kot rečeno, tudi delovni status anketiranih (Tabela 6) potrjuje močno zastopanost dijakov in študentov med anketiranci, majhno število upokojenih pa ustreza starostni strukturi anketiranih. Zaradi irelevantnega numerusa (približno 1 ‰ obravnavane populacije) in dejstva, da vzorec anketiranih tudi sicer ni v vseh pogledih reprezentativen za priseljsko populacijo v Sloveniji, seveda ne moremo posplošiti podatka, da je med tistimi anketiranimi, ki nimajo niti statusa dijaka/študenta niti upokojenca, delež nezaposlenih več kot 19-odstoten. Morda si to lahko razlagamo s predpostavko, da so nezaposleni lažje kot zaposleni našli čas za sodelovanje v anketi, kar pa je lahko le še nekoliko stopnjevalo rezultat ob statističnem dejstvu, da je nezaposlenost med priseljenci v Sloveniji večja kot med drugimi državljani (po podatkih popisa 2002 je nezaposlenost med slovenskimi Bošnjaki, denimo, kar 16-odstotna).

Tabela 6: *Delovni status anketiranih*

Status	Število anketiranih
dijak/študent	78
podiplomski študent	1
zaposlen	116

¹⁴ Simon Žitnik, Anketni sumarnik, Tabele 7–10, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, projektna dokumentacija.

Status	Število anketiranih
nezaposlen	27
upokojen	18
brez odgovora	9
Skupaj	249

SINTEZA ANALIZE UVODNIH PODATKOV

Z anketo smo želeli zbrati čim bolj različna mnenja in izkušnje priseljencev in njihovih potomcev, zato smo poskušali z njo zajeti takšne anketirance, da bi se njihova struktura čim bolj pokrivala s strukturo priseljske populacije v Sloveniji. Krajevna in regionalna zastopanost anketiranih sorazmerno dobro pokriva območja z različno koncentracijo priseljencev. Cilju raziskave ustreza tudi generacijska struktura anketiranih, če upoštevamo, da se je v popisu prebivalstva leta 2002 velika večina druge in tretje generacije opredelila za Slovence, ti pa v glavnem niso zajeti v anketi – razen tistih 14 % anketirancev, ki se tudi v našem vprašalniku opredeljujejo za Slovence. Tudi spolna in narodnostna struktura anketiranih se sorazmerno dobro pokriva z demografskimi podatki zadnjega popisa prebivalstva; razen nekoliko večje zastopanosti Makedoncev so izjema le Albanci, ki jih anketa skorajda ni zajela. Starostna struktura anketiranih je zaradi izstopajočega deleža mladih in skromnega deleža starejših od 60 let neznčilna, prav tako neznčilni za priseljsko populacijo pa so tudi rezultati analize zadnjih treh strukturalnih vidikov, zajetih v 5. točki vprašalnika – izobrazba, poklic in delovni status, ki odražajo povečano prisotnost študentov in izobražencev med priseljenci, ki so bili pripravljeni sodelovati v anketi.

VEZI S PRISELJENSKIMI KULTURNIMI DRUŠTVI

Več kot deset odstotkov anketirancev je še vedno aktivno vključenih v priseljska kulturna društva, bodisi kot člani (npr. Društva Srpska zajednica, Zveze srbskih društev Slovenije, Srbskega kulturnega društva Maribor, KUD-a Mladost – srbskega folklornega društva v Ljubljani, raznih makedonskih društev, Rusinji iz Slovenske Bistrice in Maribora ter slovenska potomka ruske matere so članice Društva rusko-slovenskega prijateljstva ipd.), predsedniki ali člani izvršnega odbora (Srbskega kulturnega društva v Ljubljani, Kulturno-prosvetnega in športnega društva Vuk Karadžić, Bošnjaške kulturne zveze Slovenije, Društva bosansko-hercegovskih študentov Slovenije, Društva Biser, Društva Ljiljan, Bošnjaškega mladinskega društva Velenje), ali uredniki društvenega glasila (KD Sandžak). Pri tem moramo upoštevati, da sta dobra dva odstotka anketiranih prejela vprašalnik na naslov svojih društev.

Nekaj anketirancev je bilo nekoč včlanjenih (v hrvaška in bošnjaška kulturna društva – ena ni več aktivna, ker trenutno živi v tujini, ena pa zato, ker društva ni več:

»Bila sem član društva Ljiljan iz Kopra, že 4 leta da ne deluje več ker se ni moglo financirati niti dobiti prostora.« – 225) Nekateri sicer niso člani, a prihajajo na njihove prireditve (»ko sem povabljen« – 86; »sodelujem na veselicah« – 166; »jim pomagam v njihovem delovanju« – 153). Pripravljenost, željo, zanimanje za to, da bi se včlanili v kako priseljsko kulturno društvo, so izrazili štirje anketiranci (»Jih ne poznam! Bom malo bolj pobrskala po internetu!« – 239; »Ne še, zanimam se za dejavnosti študentov Srbov.« – 203; »Nisem še.« – 38; »Nisem včlanjena, rada pa bi se včlanila.« – 215). Takih, ki niso včlanjeni, ker v njihovem kraju ni priseljskega društva, je med anketiranci osem. Nad oddaljenostjo najbližjega društva svojih rojakov se pritožuje osem anketirancev, ta problem omenjajo predvsem v Sevnici, Brežicah, Rogaški Slatini (tamkajšnji Makedonec opozarja, da je najbližje društvo v Žalcu), pa v Dobovcu pri Rogatcu in v Kopru (Albanec). Nekateri si pomagajo tako, da se včasih zbere več družin iste narodnosti (npr. Albanci v Kopru) in zaplešejo ob domači glasbi.

Trinajst anketirancev je še posebej poudarilo, da sploh ne vedo, da v Sloveniji obstajajo kaka priseljska društva. Nekateri se pri tem sklicujejo na slabo medijsko obveščenost, drugi poleg tega še podvomijo v podatek o številu registriranih priseljskih društev v Sloveniji: »Ne vem, kje ste dobili število 62? Mogoče sem slišala za 2–3 društva, ampak tudi o teh se tako malo govori da človek sploh se vpraša ali res obstajajo.« (222) Sedem anketirancev sicer ni včlanjenih v kako društvo, vendar sodelujejo v etno glasbeni skupini (s tipičnimi instrumenti preigravajo ljudsko glasbo – 125), igrajo v ansamblu (131), pihalnem orkestru (127) ali pojejo v pevskem zboru. Mladi Makedonec iz Ljubljane (186) sam ni včlanjen, njegovi starši pa so in tudi pojejo v makedonskem zboru.

Od leta 1989 do marca 2003 so priseljenci iz drugih delov nekdanje Jugoslavije, državljani Republike Slovenije, ustanovili in registrirali v Sloveniji 62 društev, in sicer:

- državljani albanske narodnosti 9 društev;
- državljani muslimanske vere 16 društev;
- državljani hrvaške narodnosti 11 društev;
- državljani makedonske narodnosti 10 društev;
- državljani srbske narodnosti 16 društev.¹⁵

Splošna vpetost priseljencev v kulturno življenje seveda ni neposredno odvisna od njihove morebitne vpetosti v kulturno dejavnost priseljskih društev. Res pa je, da tisti anketiranci, ki so včlanjeni v priseljska kulturna društva, pri zadnjih dveh vprašanjih o tem, katero področje kulture jih najbolj zanima, kako resno ga spremljajo in ali so tudi sami aktivni na kakem kulturnem/umetniškem področju, večinoma izčrpno opisujejo svojo ljubiteljsko dejavnost na tem ali onem umetniškem področju

¹⁵ Vera Kržišnik-Bukić navaja za vsako teh 62 društev ime društva, naslov sedeža, ime zastopnika in datum prve registracije (V. Klopčič, M. Komac in V. Kržišnik-Bukić, *Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi v Republiki Sloveniji*, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 2003, str. 208–211).

in svoje širše zanimanje za kulturo, medtem ko so odgovori tistih anketirancev, ki niso včlanjeni v priseljska kulturna društva, zelo različni – eni priznavajo popolno nezanimanje za kulturo in nekateri od njih pri tem navajajo različne vzroke, o čemer bo tekla beseda v že omenjenem prihodnjem članku, drugi pa so na raznih področjih kulture precej aktivni.

IZRAŽANJE ETNIČNE PRIPADNOSTI

Priseljenci in njihovi potomci, ki so se v procesu pridobivanja slovenskega državljanstva ubadali z dolgotrajnimi in izčrpavajočimi birokratskimi zaprekami in ki imajo še danes pri nekaterih birokratskih postopkih kakršnekoli težave zaradi svojega porekla, so se ob popisu prebivalstva najverjetneje zaradi tovrstnih pritiskov raje opredelili za slovensko narodnost.¹⁶ Kot sem že omenila, pa je bilo kar 10 % prebivalcev Slovenije narodnostno neopredeljenih, neznane narodnosti ali pa niso odgovorili.

Na enajsto vprašanje naše ankete, »V kakšnih okoliščinah poveste, od kod prihaja vaša družina in katere narodnosti so (bili) vaši starši? In v kakšnih okoliščinah to raje zamolčite?« večina sicer odgovarja, da vsakomur, ki jih vpraša, to povedo (ne glede na posledice) in da so ponosni na svoje poreklo: »Ni me sram mojega porekla s tem da včasih plačam visoko ceno za to.« (145) »S ponosom govorim o tem.« (136) »Povem vedno in povsod, do sedaj mi tega še nikoli ni bilo treba zamolčati.« (222) In podobno. Med anketiranimi pa je vendarle alarmantno velik delež tistih, ki (upravičeno, kot se izkaže v njihovih drugih odgovorih) ne vidijo primernejšega izhoda, kot da po potrebi ali pa kar praviloma zatajijo svojo etnično identiteto ali poreklo: »Od kod prihajam in katere narodnosti sem, najraje zamolčim v poslovni družbi in v družbah ki mi niso sorodne po jeziku, prepričanih in poreklom.« (139) »Zlažem se ne, le ne odgovorim na taka vprašanja, ki so sama sebi namen.« (74) »Zamolčim.« (105) »[Povem,] če začetim odprtost pri sogovorniku in določeno stopnjo razgledanosti.« (100) »Edino, da je večina Slovencev, tega ne povem.« (107) »Lahko povem od kod so moji starši v bližini svojih hišnih prijateljev (nekateri so že generacijama Slovenci). V nekaterih, zelo 'demokratičnih' Slovencev, enostavno zamolčim.« (206) »V mladosti sem to dejstvo raje zamolčala, ker me je bilo sram. Edina v razredu sem bila iz neslovenske družine. Sedaj, ko sem bolj odrasla, mi ni problem povedati od kod so moji starši in od kod sem jaz. Odvisno je

¹⁶ Josipovič izpostavlja, da so se Slovenci v zadnjem popisu dvakrat pogosteje pojavljali med priseljenci kot pa v njegovi anketi, »kar kaže na verjetnost, da se je zaradi specifičnih pritiskov ob popisu del priseljenih prebivalcev drugih etničnosti opredelil kot Slovenci.« (Poudarila J. Ž.) Na podlagi odziva anketiranih prebivalcev nadalje ugotavlja, »da etnično opredeljevanje vsaj pri priseljenih ni zašlo v krizo, pač pa je bila politizacija popisnih vprašanj tista, ki je dala osnovo za domnevanje krize etničnega opredeljevanja,« ter da so »popisni rezultati z velikim deležem skupine 'ne želim odgovoriti' in verjetno tudi skupine 'neznano' posledica politizacije določenih popisnih vprašanj in manipulacije javnega mnenja.« – Damir Josipovič, *Demografski učinki imigracije v Sloveniji po II. Svetovni vojni*, doktorsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 2005, str. 240–41.

tudi od okoliščin v katerih sem, npr. če se pogovarjam s popolnim tujcem ne bom takoj začela razlagati od kod sem in od kod so moji starši.« (199) »Ne zamolčim tega nikoli razen v nujnih primerih (v šoli).« (141) »Če sem v 'svoji' družbi to povem, če pa nisem pa ne.« (156) »Samo ko sem bila majhna sem se sramovala.« (137) »Zdaj ko sem malo starejša več ne zamolčim, včasih pa sem v velikih okoliščinah raje zamolčala.« (133) »To zamolčim samo včasih in sicer v situacijah ko mi sogovornik v nobenem pogledu ni pomemben (ne poslovno, ne čustveno, ne kakor koli drugače), se pravi v kolikor gre za kakšen naključen pogovor z meni neznano osebo, ob čemer se lahko 'prodajam za Slovenca' in se seznanjam z 'mojo podobo' 'behind the enemy lines' ☺.« (175) »Že večkrat sem zatajil svojo narodnost zaradi boljšega prilagajanja družbi. Predvsem, ko sem bil mlajši. Pa konc koncev noben ne rabi vedet od kot prihajam, ker s tem že vsak išče neke stereotipe. Povem tam kjer to moram.« (30) »Zamolčim.« (109)

Približno desetina odgovorov je v tem smislu: »Težko je zamolčati ali prikriti svojo pripadnost, če se že po priimku vidi od kod si.« (205) Nekateri pa so si za svojo obrambno držo našli prikladno razlago: »Včasih nočem dolgo govoriti o tem iz kje sem. Iz samega razloga da me to dolgočasi: ker je vsakič ista zgodba. Potem pa kar povem da sem iz Krškega.« (198) »Zgodba je dolga, tako da jo pripovedujem samo tistim ki bi jo hoteli poslušati.« (197) »Skoraj nikoli ne zamolčim. Ne povem le, če vem da bo pogovor zelo kratek in da nikoli več ne bom videla tega človeka, ker potem ni potrebe za daljšim pogovorom in spoznavanjem. V takšnih slučajih povem le, da sem rojena v Celju. Če povem od kod so moji straši, se vedno razvleče v daljši pogovor. Tako, da je to edini razlog zakaj tega včasih ne povem.« (162)

Drugi izrecno omenjajo narodnostno nestrpnost kot razlog za prikrivanje svoje etnične identitete: »Mislim, da v večini primerov povem. Mi je pa neugodno, če me to sprašuje nekdo, ki je nastrojen proti ljudem iz drugih bivših jugoslovanskih republik. Ali pa ko se nekdo pri tem trudi biti čim bolj prijazen in sprejemljiv, četudi to ne misli iskreno. Ni mi v redu to povedati ljudem, ki ne znajo (iskreno) ravnati spoštljivo s tem.« (187) »O tem ne govorim, le redki vedo kaj o tem. S tem imam slabe izkušnje, saj se večina ljudi potem vede bolj zadržano ali se pretvarjajo.« (71) »To povem ljudem, ki jih poznam dalj časa – dobrim prijateljem, ki jih dobro poznam. Ne povem vsakemu znancu, še posebej ne ljudem, ki omalovažujoče govorijo o bosancih.« (192) »Zamolčim samo če sem v takšni družbi, v kateri se že vodi pogovor in se čuti nestrpnost do tujcev.« (98) »Povem le, če me direktno vprašajo, sicer raje ne komentiram. /.../ Če bi se 'izpostavljala' s svojo pripadnostjo bi me 'izločili', zato o tem ne razpravljam.« (204) Zaradi nedavnih vojn na območju nekdanje Jugoslavije pa je težava z izražanjem etnične pripadnosti še nekoliko bolj zapletena: »Najtežje mi je [izpovedati svojo narodnost] ko se srečujem s kolegami iz tudi bivših držav Jugoslavije čigavi sorodniki (druge narodnosti od moje) so trpeli zaradi naroda iz kojega prihajam.« (152)

Poleg izogibanja priseljencev ksenofobnim reakcijam okolice, s tem da zamolčijo svoje poreklo, pa je pomembna ugotovitev, da se priseljenci včasih počutijo prisiljene zatajiti svojo etnično identiteto celo v nekaterih (tudi državnih?) institucijah: »V

določenih institucijah in situacijah *moraš* prikriti svoje poreklo, preventivno pred nevšečnostmi.« (97)

PREDNOSTI IN NEVŠEČNOSTI ZARADI »NESLOVENSTVA«

Deseto vprašanje naše ankete se glasi: »Prosimo, opišite prednosti in težave, s kakršnimi se morda soočate v Sloveniji kot pripadnik nekega drugega naroda (socialni položaj, jezikovne ovire, narodnostna, verska ali kulturna nestrpnost, žalitve, diskriminacija, drugo).« Razen peščice izmed vprašanih, ki vidijo prednost v tem, da so z znanjem dveh maternih jezikov in vraščenostjo v dve kulturi bogatejši od drugih, naši anketiranci ne vidijo nikakršne prednosti v svojem »neslovenstvu«. V nasprotju s tem pa imajo tem več povedati o nevšečnostih, ki jim jih v Sloveniji prinaša njihovo etnično poreklo. Pri tem navajajo svoje izkušnje z najrazličnejšimi oblikami etnične diskriminacije in ksenofobije, od vsakodnevnih žalitev ter socialne, kulturne in politične izključenosti pa vse tja do političnih, pravnih, administrativnih, socialnih in drugih zlorab, tako s strani države in njenih institucij kot tudi s strani uslužbencev v javnih zavodih, učiteljev, delodajalcev in slovenskih sosedov. Njihove izpovedi bodo vključene v članek o dejavniki in pokazateljih, ki določajo oziroma osvetljujejo položaj priseljencev, njihovih potomcev in njihovih kultur v Sloveniji, ta pa bo objavljen v prihodnji številki *Dveh domovin*.

GOSTITELJI IN GOSTJE?

Vsekakor tudi na tem mestu čutim potrebo, da opozorim na izrazito absurdnost uporabe termina *gostiteljska družba* v povezavi s slovensko družbo v odnosu do priseljencev. Termin je prodril iz mednarodnih akademskih krogov¹⁷ najprej v nekatere slovenske raziskovalne kroge,¹⁸ nato pa še v širšo slovensko javnost. Celo nekateri naši anketiranci ga samoumevno uporabljajo: »Priseljenci prinašajo tudi novosti in hočeš nočeš vplivajo na gostiteljsko družbo.« (164)

¹⁷ Npr. J. M. Sanders, Ethnic boundaries and identity in plural societies, *Annual Review of Sociology*, 28, 2002, str. 327–57 (citirano v Razpotnik 2004, gl. op. 18), in A. Cancedda, *Skilled Migrants Integration Assessment Model – SMIAM: Provisional Version*, Laboratorio di Scienze della Cittadinanza, European Commission, Directorate-General for Justice, Security and Freedom, March 2005 (Cancedda uporablja termin host(ing) country/society v svoji 123 strani obsegajoči študiji v omenjenem kontekstu kar na 69 mestih).

¹⁸ Npr. Špela Razpotnik, *Preseki odvečnosti: nevidne identitete mladih priseljenk v družbi tranzicijskih vic*, Ljubljana: Pedagoška fakulteta, 2004, str. 37 in sledeče strani, in Anton Gosar, Selected demographic impacts of migrations: the case of Slovenia, v: *Migrants and Education: Challenge for European School Today*, ur. Dan D. Daatland in Jernej Mlekuž, Ljubljana: Institute for Slovenian Emigration Studies at ZRC SAZU, 2005, str. 23–30 (omenjeni termin uporablja v povezavi s slovensko družbo v odnosu do priseljencev na str. 29).

Takšna uporaba tega termina implicira stališče, da so »slovenski staroselci« kot ekskluzivni domačini z ekskluzivno domovinsko pravico gostiteljji, kot njihove goste pa obravnava priseljence, katerih dve tretjini je prišlo v Slovenijo pred koncem sedemdesetih let (in tudi če ne bi bilo tako), ki kot slovenski državljani plačujejo vse davke in pristojbine enako kot »njihovi gostiteljji«, prispevajo v sklade za pokojninsko in invalidsko zavarovanje vseh državljanov, z dohodninskimi in drugimi davki in dajatvami sofinancirajo državno in lokalno upravo ter vse tiste dejavnosti v kateremkoli sektorju (gospodarskem, finančnem, socialnem, zdravstvenem, šolskem, znanstvenem, kulturnem, informativnem itd. itd.), ki so sofinancirane iz postavk državnega proračuna.

Do leta 1980, ko se je priselila večina priseljencev, je Slovenija potrebovala delovno silo, prostih delovnih mest za »priseljske poklice« je bilo dovolj, tedanja stanovanjska politika pa jim je – povsem drugače kot danes – omogočala reševanje stanovanjske problematike. Zato so se do konca sedemdesetih v Slovenijo priseljevali zlasti mladi ljudje,¹⁹ ki so svoje prvo (v ekonomskem smislu) pasivno življenjsko obdobje zaključili v rojstni republiki, se tam izšolali in nato svoje znanje, veščine in sposobnosti vlagali v slovensko gospodarstvo in druge dejavnosti. Ti priseljenci delajo in plačujejo davke v Sloveniji dlje kot vsi tisti »slovenski Slovenci«, ki ravnokar preživljajo svoje prvo (ekonomsko) pasivno življenjsko obdobje in s tem predstavljajo »družbeno breme« (še eno od diskriminatornih, manipulativnih poimenovanj). S svojim vložkom dela v Sloveniji po končanem šolanju v rojstni deželi so več kot enakovredno prispevali h gospodarskemu razvoju Slovenije, ki je tej deželi olajšal osamosvojitve. Skupaj z drugimi prebivalci Slovenije so ustanovili suvereno slovensko državo. Ko pa je ta začela delovati, je nenadoma za mnoge od njih (kot tudi za Slovence, rojene zunaj Slovenije) veljal drugačen postopek za pridobitev novega državljanstva kot pa za »njihove gostitelje«, kar 12 % priseljencev pa je bilo izbranih iz »aktivnega« registra prebivalcev, dostopnega občinskim upravnim enotam, ki podeljujejo občanom osebne dokumente.

Dejstvo, da je popis leta 2002 v Sloveniji zabeležil le skromna 2 % prebivalcev s tujim ali neznanim državljanstvom in brez državljanstva, je v nasprotju z napihnjeno predstavo o neprimerno večji dejanski prisotnosti priseljskih delavcev brez slovenskega državljanstva, ki najverjetneje vsaj deloma izhaja iz zavedanja, da se kar veliko število slovenskih delodajalcev izogiba davkom in prispevkom, s tem da zaposlujejo delavce na črno. Ob visoki stopnji brezposelnosti v Sloveniji pa to seveda še ne pomeni, da gre pri tem večinoma za delavce brez slovenskega državljanstva. Gosar (n. d., str. 25) navaja oceno, da bo Slovenija do leta 2020 potrebovala vsakoletni pritok približno 8000 novih priseljskih delavcev, če bo hotela ohraniti svoje gospodarstvo in blagostanje države; dejanske neto priselitve pa so se – po korenitem upadu v prvi

¹⁹ Med priseljenci srbske narodnosti v Sloveniji, denimo, je bilo leta 2002 samo 6,38 % starejših od 65 let, med prebivalci slovenske narodnosti pa je bilo starejših od 65 let kar 16 %. Podobno razmerje kot za slovenske Srbe velja tudi za druge priseljske narodnosti v Sloveniji (Popis 2002: Prebivalstvo po narodni pripadnosti, starostnih skupinah in spolu).

polovici devetdesetih let in postopnem dviganju v naslednjem obdobju – v zadnjih letih ustalile na komajda 3000 oseb letno (Josipovič, n. d.).

Pokroviteljska predstava o tem, da je Slovenija država gostiteljica, priseljenci pa so njeni gostje, torej le še dodatno izkrivlja stališče države in širše javnosti do pravic in položaja priseljencev, hkrati pa izkrivlja tudi samopodobo priseljencev samih ter njihov pogled na lastne pravice in položaj. Priseljenci namreč nikakor niso gostje v Sloveniji. Slovenija lahko gosti begunce, gostujoče profesorje, tuje strokovnjake, svetovalce, politične in druge delegacije, nikakor pa ne more gostiti lastnih delavcev, ki polnijo njen proračun, in še manj lastnih državljanov, ko pa jim vendar pripada. Če je slovenska družba gostiteljska družba, so tudi njeni priseljenki državljani gostitelji vseh prej naštetih gostov, sami pa zagotovo ne morejo biti gostje svoje lastne države in družbe. V svoji državi prav tako domačini kot vsi drugi državljani.

In čeprav se je marsikdo zgolj nevede ujel v past tega diskriminatornega poimenovanja, je učinek takšne rabe omenjenega popularnega termina za označevanje statusa priseljenih državljanov vselej demagoški in manipulativen. In potemtakem je kajpak tudi priseljenec raje nesporni gostitelj, torej *Slovenec*, kot pa nezaželen gost »iz Juge«, kar še dodatno spodbuja njegovo zatajevanje izvirne etnične identitete.

»NESLOVENEK TEŽJE DOBI ŠIHT«: KAJ JE ENAKOPRAVNOST?

Velik del anketiranih ima izrazito sporno predstavo o državljanski enakopravnosti. Med odgovori na vprašanje: »Menite, da so priseljenci v Sloveniji (ne)enakopravni na področju politike, verskega življenja, izobraževanja in poklicnega napredovanja?« so tudi mnenja, ki odražajo samoumevno podrejenost nekaterih priseljencev (ti pa so v veliki večini slovenski državljani): »Da, neenakopravnost obstaja, ker je uglavnom normalno da v tej sferi prednost imajo Slovenci.« (168) »Sem mnenja, da nikoli ne bodo imeli 100 % enakih možnosti, saj je po mojem mnenju dokaj logično, da se da prej možnost (npr. pri zaposlitvi itd.) državljanu istega rodu kot priseljencu.« (143) Drugim se zdi prav tako samoumevno, da naj bi bila enakopravnost pogojena s primerno izobrazbo in poznavanjem vplivnih oseb: »Mislim, da če so izobraženi in če poznajo 'prave' ljudi, imajo enake možnosti.« (173) »Odvisno je od posameznika, kaj si želi in če ima dovolj pravih znancev, da se potegne na površje in ne sprejme zgolj preživetja v tuji deželi.« (164)

Mnogi pa se počutijo enakopravne že s tem, da imajo kaj jesti (3). »Zadovoljni so tudi z nižjim standardom in znajo preživeti z manj denarja.« (63) Zadovoljni so s tem, da jim je tu bolje, kot bi jim verjetno bilo v starem kraju – ne glede na morebitne delovne poškodbe in poklicne bolezni, za katere niso nikoli prejeli odškodnine, ker si niso mogli privoščiti odvetnika, in ne glede na to, da si njihovi otroci ne morejo privoščiti šolanja, ker se je treba zaposliti in pomagati pri preživljanju družine, kakor hitro postaneš polnoleten. Drugače pač ne gre. Če imajo službo, se počutijo ena-

koppravne, če prejemajo (kakršnokoli) pokojnino, so enakopravni. Z drugimi vidiki (ne)enakopravnosti se niti ne ubadajo.

Dejansko pa se absurde zapreke pojavijo že pri samem pridobivanju državljanstva: »Zelo težko je dobiti službo če nimaš državljanstva ali stalnega bivališča. Bivališča ne moreš dobiti če nimaš službe itn.« (80) In državljanstva ne moreš dobiti brez stalnega bivališča. Državljanstvo – služba – stalno bivališče: začaran krog.²⁰ Podobno je s tujimi študenti: »Študentka sem, brez slovenskega državljanstva in potrebujem študentsko vizo; da bi dobila to vizo rabim plačat zdravstveno zavarovanje, potem pa začasno bivališče (kjer je velik problem, ker lastniki stanovanj za oddajanje redko prijavljajo podnajemnike). Problem je tudi račun v banki, katerega je možno odpreti samo ako imaš naslov, itn.« (172) Še en začaran krog.

Ko so priseljenci (tudi po več desetletjih redne zaposlitve v Sloveniji) večinoma z velikimi mukami in po brezupno dolgotrajnem birokratskem postopku (nekateri poročajo, da se je njim in večini njihovih znancev – rojakov, ki so se tako kot oni sami priselili v Slovenijo ob koncu šestdesetih in v začetku sedemdesetih let, zaradi absurdnih zaprek vlekel naturalizacijski postopek tudi do dve leti in več)²¹ pridobili slovensko državljanstvo, so s tem vendarle hkrati dobili občutek nekakšne *avtomatične enakopravnosti*. Tudi ko jih z našim vprašalnikom vprašujemo, ali so priseljenci enakopravni, mnogi najprej odgovarjajo, da so. Ko pa jih povprašamo po konkretnih vidikih njihove enakopravnosti, se slika priseljenke realnosti nekoliko bolj izostri: »Če je 'neslovenec' težje dobi šiht.« (107) »Na delovnem mestu te še zdaj postrane podkopljejo da si Hrvat.« (67) »Vpliv okolja, če bi živel na Fužinah, dvomim da bi danes študiral!« (231) »Enakopravne možnosti v teoriji imajo vsi. V praksi je to nekoliko drugače, ker so ljudje omejeni in težko sprejemajo vse kar je tuje. Diskriminacija je povsod.« (169) »Tudi potomci priseljencev se danes spopadajo s problemom pridobivanja zaposlitve, saj so jim mnogokrat vrata zaprta zaradi slovenščine z naglasom ali neustreznega priimka.« (74) »Kot [slovenski] državljan druge narodnosti opazim nepravice pri iskanju službe in neenako isplačilo pri plačanem delu.« (159)

Sorazmerno pogosto v njihovih odgovorih je tudi navajanje lastne izkušnje z etnično *diskriminacijo pri podeljevanju stipendij*, tako tistim, ki se soočajo s socialno stisko, kot tudi tistim, ki izkazujejo nadpovprečne sposobnosti in rezultate. Razen *diskriminiranosti pri iskanju zaposlitve in neenakih pogojev na samem delovnem mestu* jih približno polovica izpostavlja tudi (svojo) *neenakopravnost pri poklicnem napre-*

²⁰ Prim. *Zakon o državljanstvu Republike Slovenije* in 7. člen *Zakona o prijavi prebivališča*. S podobnimi težavami se soočajo slovenski izseljenci – povratniki in njihovi potomci, rojeni v izseljenstvu, ki so se priselili v Slovenijo, o čemer razpravljajo naslednji prispevki: Marina Lukšič Hacin, *Vračanje Slovencev iz Argentine, Dve domovini/Two Homelands*, 20, 2004, str. 13–34; Kristina Toplak, »Dobrodošli doma? Vračanje slovenskih izseljencev v Republiko Slovenijo, prav tam, str. 35–51; Jernej Mlekuž, *Odnos Republike Slovenije do vračanja izseljencev in njihovih potomcev*, prav tam, str. 53–73.

²¹ Gl. J. Žitnik, *Immigrants in Slovenia: integration aspects, Migracijske i etničke teme*, 20, št. 2–3, 2004, str. 221–241.

dovanju: »Priseljenci morajo biti na vseh področjih še enkrat boljši od 'Slovencev', da lahko napredujejo.« (233)

Res je, da je priseljencem (ne glede na to, da so rojeni v Sloveniji) težje najti zaposlitev. Merila so 'zanje' enostavna – merijo po imenu in priimku, ki ne 'zvenita' slovensko, ne pa po sposobnostih, znanjih... človeka. /.../ Iz lastnih izkušenj lahko povem, da prej napredujejo Slovenci, kot pa 'priseljenci' (sebe težko smatram priseljenko, saj sem rojena v Ljubljani; moje ime pa je mnogim 'signal' za Neslovenko). Na kratko: na vseh področjih moraš biti trikrat boljši, da te 'nekako' sprejmejo. Sicer pa vodstvene položaje (govorim za podjetje, kjer delam) prevzamejo Slovenci in ne glede na kakovostnejše opravljeno delo, sposobnosti, predloge zunanjih sodelavcev, ne prideš niti v ožji izbor. /.../ Ne glede na to, da govoriš slovensko, dobro delaš, nisi prestopnik... nisi nikoli tako dober kot Slovenec. Vedno sledijo trud, samopotrjevanje; na koncu se vprašaš, zakaj tako? Zakaj te ne sprejmejo takšnega kot si, zakaj je *samo ime* dovolj, da te postavijo v predalček, iz katerega ne moreš. Mi vsekakor ne bomo rešili tega problema – gre za kulturo ljudi, ki je na zelo nizki stopnji. (204)

Področje neenakopravnosti, ki ga poudarjajo *domala vsi anketiranci*, je *verska diskriminacija*. Pri tem se skoraj brez izjeme – ne glede na lastno narodnost in vero – ogorčeno sklicujejo na problem gradnje džamije v Ljubljani: »Slovenija kot evropska država bi morala imeti džamijo!« (178) Če bi hotela ilustrirati njihovo tako rekoč enotno mnenje o tem, bi morala navesti skoraj vseh 249 odgovorov.

Številni anketiranci opozarjajo na različna področja etnične diskriminacije, ki ni le posledica ksenofobnega odnosa njihove okolice in širše družbe, ampak izrecno tudi *države*. Pri tem izpostavljajo (poleg verske in drugih) tudi svojo *politično neenakopravnost*: »10 % populacije nima predstavnika v parlamentu!«²² (160) »Priseljenci nemamo svoji politični prestavnikov.« (159) »*Politična nezastopanost v parlamentu in ustavno nepriznana manjšina srbske skupnosti*.« (151) »Priseljenci v Sloveniji so neenakopravni predvsem na področju politike kar se opaža v parlamentu RS kot največjemu polit. organu. Menim da bi v parlamentu mogli biti vključeni tudi predstavniki priseljencev kot nacionalnih manjšin.« (157) »V politiki ni nobenega pripadnika neslovenske nacije (razen ital. ali madjar. nacije) čeprav predstavljajo 1/10 populacije državljanov R Slovenije.« (249) »Na področju politike je zelo malo priseljencev /.../. Na vodilnih mestih, ali v predsedstvu strank, pa ne poznam niti enega priseljenca.« (154)

Lahko se reče da jih nema dovolj v političnem življenju predvsem ker so le italijanska i madžarska skupnost manjšine in jim je tako zagarantiran položaj manjšine, pa se lahko vključujejo v politiko. Zarad tega nema drugih etničnih skupnosti v javnom življenju dovolj. Svi oni *bi morali dobiti status manjšine* in tako *bi se več integrirali* v družbo v Sloveniji. (153)

²² Tu in v nadaljevanju poudarila J. Ž.

Če razumemo pojem integracija tako, kot ga opredeljujem v nadaljevanju,²³ potem zadnja predpostavka vsekakor drži. Mnogi s tem povezujejo tudi svojo *kulturno neenakopravnost*:

Seveda se z njimi ravna neenakopravno. Npr. zelo viden primer je kratenje pravice do verskega objekta (islamski center), nato *nepriznavanje statusa manjšine* narodom nekdanje bivše republike in s tem povezane vse ostale pravice. Priseljenci imajo neenakopraven položaj, saj se za njihovo *kulturno delovanje* namenja zelo skromna sredstva. Npr. 200.000 živčih [priseljencev] etničnih skupin (Srbi, Hrvati, Bošnjaki, Makedonci, Črnogorci, Albanci in ostali) dobijo sredstva na pod-

²³ Marina Lukšič-Hacin piše: »Načelo integracije pomeni opuščanje ideje o prisilni asimilaciji (Francija) ali nujni vrnitvi (Nemčija). Sem sodi tudi združevanje družin priseljencev, *dvojezično šolanje priseljenskih otrok, dopuščanje nekaterih političnih dejavnosti, razvijanje priseljenskih etničnih skupnosti*. Vendar pa na ta način poteka tiha asimilacija, ki je lahko učinkovitejša od prisilne.« (Marina Lukšič-Hacin, *Multikulturalizem in migracije*, Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 1999, str. 158) Svoja razmišljanja podkrepi s stališči P. Klinarja (Klinar v Lukšič-Hacin, n. d. str. 158). Prav zato, ker se citirana ugotovitev v praksi potrjuje, danes nekateri raziskovalci razmišljamo še nekoliko drugače. Tako je mednarodno strokovno jedro (core expert group) pri zaključni redakciji dokumenta Evropske komisije *Skilled Migrants Integration Assessment Model – SMIAM: Guidelines* (sprejeto oktobra 2005) skoraj dobesedno upoštevalo moj predlog, ki se v 3. točki po uvodnih argumentih, v katerih se zaradi interdisciplinarne obravnave (in ne zgolj družboslovne) med drugim sklicujem tudi na splošne (slovarske) definicije pojma integracija: »1 combine (parts) into a whole; complete (sth that is imperfect or incomplete) by adding parts. 2 join with other social groups or different race(s),« zaključuje takole: »Hence, to integrate means to join, to complete, to add, to be fully included on equal terms. The immigrants' cultural integration means a full inclusion of the immigrant cultures, identities, values and patterns of behavior, on equal terms. Their values and habits are expected to attain equal validity and respect in the receiving countries as those of the native majorities.« (»Iz tega sledi, da 'integrirati se' pomeni združiti se, dopolniti, dodati, biti polno vključen na enakopravnih temeljih. Kulturna integracija priseljencev pomeni polno vključitev priseljenskih kultur, identitet, vrednot in vedenjskih vzorcev na enako-pravnih temeljih. Njihove vrednote in navade naj bi v deželah priselitve pridobile enako veljavo in spoštovanje kot vrednote in navade nacionalnih večin.« – J. Žitnik, *Suggestions concerning the provisional version of SMIAM*, Ljubljana, 26. april 2005, str. 3) Na str. 4 citiranega besedila pa s poudarjenim tiskom povzemam svoj predlog definicije takole: »Integration is a mutual process in which all parties involved must equally adopt the necessary mechanisms of adaptation.« V soglasju s celotnim predlogom koncepcije integracije kot dvosmernega procesa je omenjeno strokovno telo v nadaljevanju postopka dodatno vključilo v dokument vrsto normativnih predlogov, sklicujoč se prav na takšno razumevanje integracije s nedvoumnimi formulacijami, kot npr. »...with a view to a two-way conception of integration« (2. priloga, str. 18), temu primerno pa so že v uvodni del dokumenta dodatno vključili naslednjo definicijo: »2. The definition of 'wise' integration: ... in some meanings the very term 'integration' does not envisage any subordination on the part of those who integrate but, on the contrary, their insertion with equal dignity. For example, the Merriam Webster Online Dictionary defines integration as 'incorporation of equals into society or an organization of individuals of different groups (as races)' (<http://www.m-w.com/>). Integration, therefore, may also be taken to mean a completion of what a society already possesses with what it lacks, with new values, identities, models and cultures. /.../ Integration is thus viewed here as a two-way process requiring mutual efforts between immigrants and their receiving societies.« (Poudarjeno v izvirniku.) ([www.smiam.org /documents/SMIAMLENGENGL.pdf](http://www.smiam.org/documents/SMIAMLENGENGL.pdf), str. 27–28)

lagi razpisa Ministrstva za kulturo, ki je samo 1x letno. Letos je bilo namenjenih 20.237.000,00 SIT. (176)

Menim, da so priseljenci pri osamosvajanju Slovenije bili prevarani od strani oblasti. Citiram izjavo g. Bavčarja iz leta 1990: »Zatečenega stanja ne bomo spreminjali.« Mišljeno je na status priseljencev, ki smo tukaj, v SFR Jugoslaviji, imeli določene nacionalne pravice (jezik, učni program v šolah itn.) Slovenija je postala NACIONALNA država slovenskega naroda in dveh nacionalnih manjšin, ostali svoje nacionalne pravice lahko uveljavljajo na nivoju kulturnih društev. (248)²⁴

Pravnik in (do nedavnega) učiteljica pa navajata tudi svoje izkušnje z etnično depriviligiranostjo, diskriminacijo ali *nestrpnostjo v državnih in javnih zavodih*, s čimer se srečujeta pri svojem delu: »Pritožbe glede obnašanja posameznih uslužbencev v državni upravi in zavodih (npr. pokojninski zavod).« (160) »Njihov slabši status se vidi pri tem, da najslabša dela (npr. čistilke, gradbeniki in podobno) opravljajo priseljenci, da največ problemov v šolah imajo prav njihovi otroci (poučevala sem jih), da nekateri priseljenci nimajo svojih cerkev (muslimani), da nekatere hočejo izločiti iz svojih razredov v šoli v posebne razrede (mislim na Rome) itn.« (162) Tudi 51-letni urednik bošnjaškega priseljskega glasila ve za primere etnične diskriminacije v slovenskih šolah: »Na tekmovanju iz slovenščine je na eni od srednjih ljubljanskih šol najboljšo nalogo imela deklica neslovenske narodnosti. Komisija se je odločila, da ji ne podelijo zaslužene ocene, saj bi kot zmagovalka prezentirala tisto šolo na nadaljnjem tekmovanju; (na kamniški gimnaziji podobno).« (248)

Ustavno zagotovljena enakopravnost vseh državljanov je eno, priseljska rešničnost pa je očitno nekaj drugega. Naši anketiranci opažajo svojo neenakopravnost tako rekoč na vseh področjih in o tem tudi dokaj odkrito poročajo. Nekateri pa kajpak razmišljajo tudi o samem jedru fenomena priseljske neenakopravnosti:

Osebo sem vedno preziral postavljanje narodnosti kot družbeno-integracijskega dejavnika. V zgodovini so bili omenjeni dejavniki vera, ideologija (komunizem, nacizem, fašizem...), vendar so se izkazali za nestanovitne, na nek način nezanesljive. Države, ki so bile ustanovljene na bazi teh dejavnikov, so razpadle. Narodnost pa je tisti faktor, na podlagi katerega je možno formirati stabilno državo, tj. naci-

²⁴ Podobno ugotavlja Gosar: »Dokument, ki je bil sprejet na Dunaju leta 2001, pušča ob strani vse, kar zadeva manjšinske pravice številnih pripadnikov etničnih skupin, ki so v bivši Jugoslaviji iz ekonomskih razlogov migrirali v državne enote, ki so zdaj postale suverene nacionalne države. Multiidentitetna toleranca do priseljskih državljanov neslovenske narodnosti je nenadoma usahnila. Narodnostno poreklo priseljencev iz republik nekdanje Jugoslavije se prezira od leta 1991, saj imajo po ustavi nacionalne države samo avtohtone etnične skupnosti pravico do manjšinskega predstavnštva (v državnem zboru, na področju šolstva itd.)« – Anton Gosar, *Selected demographic impacts of migrations: the case of Slovenia, Migrants and Education: Challenge for European School Today*, ur. Dan D. Daatland in Jernej Mlekuž, Ljubljana: Institute for Slovenian Emigration Studies at ZRC SAZU, 2005, str. 23–24.

onalno državo. Na ta način pripadnost neki narodnosti postane najvišja vrednota, s katero se lahko posameznik ponaša. Tekma se prenese s področja kdor več ve in zna na področje kakšne narodnosti si. *Posledica tega je slab položaj pripadnikov »napačnih« narodnosti.* Žal, nacionalna država je evropski standard. (248)

To seveda nikakor ne opravičuje velike verjetnosti, da boš imel kot priseljenec (pa ne samo v Evropi) že a priori slabši status od drugih državljanov, s tem pa tudi neenake možnosti v državi, ki ji zdaj v vseh pogledih pripadaš in ki naj bi ti v vseh pogledih pripadala.²⁵

»SEVEDA SE MORAMO PRILAGODITI DRŽAVI, V KATERI ŽIVIMO«: KAJ JE PRILAGAJANJE?

Niti en sam odgovor anketiranih priseljencev od 3486 opisnih odgovorov, kolikor jih obsega 249 izpolnjenih vprašalnikov, ne implicira pojmovanja, da je *družbeno prilagajanje vzajemni proces*. Nasprotno, vsem, ki omenjajo prilagajanje, se zdi samoumevno, da se morajo oni prilagoditi »gospodarjem« v deželi, v katero so se priselili, ne pa tudi obratno. »Vem in mi je popolnoma jasno, da se moram prilagoditi državi v katero sem se naselil. To prilagajanje mora zajemati tako jezikovno kot tudi kulturno, versko in druga področja. Moti me le, da politika zelo dosti vpliva na medsebojne odnose, to je prepire in druge stvari. Pol pa nastane tisti 'ti Hrvat', ti Srb in podobno.« (30) »Če se prilagodijo okolju imajo enake pravice, če so katoliki maju iste pravice.« (66) »Odvisno od prilagoditve priseljenca v tej sredini!« (83) »Če se ti vklopiš normalno v okolico, te ta okolica sprejme.« (78) »Za katoličane ni razlik, ostali naj bi se prilagajali.« (58) »Prilagodila sem se svoji okolici. /.../ Probleme imajo tisti ljudje, ki se nočejo prilagoditi. In take bi sama poslala nazaj od kod so prišli.« (108) »Vsak se mora prilagoditi situaciji. /.../ Kot Slovenec imaš sigurno večje možnosti.« (106) »Opažam, da v mnogih primerih v moji okolici imajo priseljenci slabši položaj, kar pa je predvsem povezano s slabšo izobrazbo, slabim poznavanjem jezika in (ne)prilagajanjem novemu okolju.« (127)

Menim, da je največji problem priseljencev le v prilagajanju. Ljudje, ki se prilagodijo, se vklopijo v družbo in tudi napredujejo. S prilagajanjem pa ne mislim, da morajo odvreči svojo kulturo, jezik ali običaje, saj jih tudi sama nisem. Ampak, da se prilagodijo kar se tiče slovenskega jezika, nekaterih družbenih pravil²⁶ in podobno. (162)

V nasprotju s sodobnimi trendi in dokumenti EU, ki predvidevajo, da naj se de-

²⁵ O inferiornem položaju priseljencev v državah EU piše nepregledno število avtorjev s področja evropskih priseljenskih študij. Njihovo selektivno navajanje bi bilo na tem mestu nesmiselno.

²⁶ Družbena pravila pa kajpak določa nacionalna etnična večina. Družbenih pravil priznanih in nepriznanih etničnih manjšin širša družba večinoma še vedno ne upošteva.

lodajalec, ki zaposluje tujejezične priseljence, predhodno nauči njihovega jezika in se dobro seznanj z njihovo kulturo,²⁷ je v Sloveniji tudi *jezikovno prilagajanje* še vedno povsem samoumevno zgolj enostransko: »Možnosti za delo so za vse enake, osnovni pogoj pa je, da znaš slovensko. Jaz sem se vedno povsod pogovarjala slovensko in nisem nikoli imela nobenih težav.« (26) »So enakopravni, če le znajo slovensko.« (41) »Osebo nimam nikakršnih težav, /.../ govorim zelo lepo slovenščino, tako da mnogi sploh ne opazijo, da nisem čistokrvna Slovenka.« (43) »Tudi jezikovnih ovir ni bilo, ker sem se prilagodila okolju.« (126) »Včasih grdo gledajo zaradi jezika oz. naglasa.« (123) »Se pa opazi nestrpnost v javnih službah, pa tudi v širši družbi, posmehovanje če kdo ne zna dobro govoriti slovenščine.« (128) »Včasih ob uporabi srbske besede naletiš na komentar 'govori slovensko'.« (117) »Narobe je to, da ocenjujejo ljudi po naglasu in ga s tem avtomatsko podcenjujejo. Drugače bi bilo, če bi prišel kot primer Anglež in poskušal govoriti slovensko. To ne bi tako motilo, kot če govoriš slovensko s hrvaškim (ali srbohrvaškim) naglasom.« (107) »V službi sem zelo spoštovana, ker sem strokovnjak na svojem področju. Imam težave s slovenskim jezikom, takoj se ugotovi, da sem iz bivših republik Jugoslavije, tako da večkrat vidim, da mi nekateri zamerijo, da moja slovenščina ni popolna. Opazila sem, če se v pogovoru omeni angleška beseda, je to super, kul, če pa poveš kjer besedo v srbohrvaščini, si manj vreden in te gledajo v slabi luči in te zmerjajo z 'bosanec'.« (118) »V Ljubljani se nobeden ne bo z Vami menijo hrvaško, samo angleško, nemško.« (206)

Ob vsem razpravljanju o pomenu kulturnega pluralizma, medkulturnega spoznavanja in kulturne enakopravnosti je za superiorno »staroselsko« družbo, ki prav tako kot priseljenci sami razume prilagajanje kot enostranski proces (novi se morajo prilagoditi starim), priseljenčeva popolna kulturna asimilacija očitno še vedno najsprejemljivejša opcija. To opažajo tudi priseljenci: »Težav nimam, ker sem asimiliran v slovensko okolje od rane mladosti.« (62) »Odvisno od asimiliranosti v družbi!« (247) »Težave (zame) so se zmanjšale po končani osnovni šoli, kjer je bilo največ žalitev in diskriminacije, predvsem s strani otrok. /.../ Z ostalimi težavami nisem soočena, ker sem v večini že asimilirana v slovensko družbo, iz katere razen s priimkom ne izstopam po drugih

²⁷ Kot rečeno, je evropski dokument, ki se dotika tudi tega vprašanja, *Skilled Migrants Integration Assessment Model – SMIAM: Guidelines*, rezultat obsežnega projekta Evropske komisije (besedilo je pripravila in dokončno formulirala vodja projekta Alessandra Cancedda). Dokument, ki je bil 5. oktobra 2005 potrjen in sprejet v Bruslju, v 2. prilogi na str. 18 s poudarjenim tiskom opozarja: »Vendar pa je treba upoštevati, da se glede na dvosmerno razumevanje integracije soočamo s problemom pomanjkanja medkulturnih veščin pri delodajalcih /.../, kar dodatno otežuje interakcijo s priseljenci.« Gre še za enega od dopolnil, ki sem jih predlagala med revidiranjem predloga dokumenta in ki jih je ožja ekspertna skupina vključila v dokončno verzijo dokumenta (J. Žitnik, *Suggestions concerning the provisional version of SMIAM*, Ljubljana, 26. april 2005, str. 3–4). Med upoštevanimi predlogi za končno formulacijo dokumenta sta bila tudi dosledna zamenjava izraza *hosting society/country* z izrazom *receiving society/country* in pa predlog, da naj metodološki model za ocenjevanje stopnje integracije vključuje tudi spremljanje prisotnosti sovražne retorike političnih predstavnikov in drugih udeležencev v javni komunikaciji, medijev, internetnih forumov ipd. (ibid.); slednje je bilo vključeno v končno verzijo dokumenta na str. 44, 99, 100, 101, 104 in 129.

stereotipih o priseljenicah, ki v Sloveniji veljajo.« (74) Del anketirancev vidi jasno odražanje asimilacijskega pritiska v poslovenjeni pisavi imen: »Spreminjanje priimkov v trdi č → č in govorjenjem da je poreklo itak nepomembno. /.../. Zaradi asimilacije ne izpostavljajo da so priseljenici /.../. Dušan Jovanović se je šele po tridesetih letih izpostavil z svojim (nejasno) in mehkim č.« (249)

Nekateri pa so mnenja, da celo takšna (enostranska, podrejena) prilagoditev novejših državljanov dominantnim »domačinom« ne reši problemov sprejemanja: »Določene težave nastopijo pri tem, da kot priseljenec v vsaki državi tudi v Sloveniji do svoje smrti ostaneš tujec. Tudi če se *integriraš*, prilagodiš družbi in njenim zahtevam, ostal boš tisti ta drugi (tujec) v kakršnemkoli sistemu.« (111) (Poudarila J. Ž. O tem, kaj je integracija, pišem v nadaljevanju.) »Kot pripadnik drugega naroda se soočam [s težavami] v domačem kraju. Starši živijo tukaj že 37 let. Brat je rojen tukaj, njegova dva otroka in seveda sam sem tu rojen. Ampak v očeh *nekaterih* domačinov smo še vedno 'forešti' – tujci. Vedno problem za karkoli. Po vsem tem času te sploh ne obravnavajo kot domačina, in se odločajo sami brez posveta.« (125)

61. člen Ustave Republike Slovenije se glasi: »Vsakdo ima pravico, da *svobodno* izraža pripadnost k svojemu narodu ali narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo.« (Poudarila J. Ž.) Odgovori na 12. anketno vprašanje, ki se glasi: »V katerih jezikih se pogovarjate doma, s prijatelji, v službi in drugje? Kaj vpliva na vašo izbiro jezika?« pa terjajo resen razmislek. Praktično vsem, ki so temu vprašanju posvetili nekoliko pozornosti, se zdi samoumevno, da govorijo – ali vsaj poskušajo govoriti – slovensko, kadar je v družbi le kak Slovenec (čeprav bi ta morda prav tako dobro razumel materinščino vseh ostalih v družbi). Nekateri razumejo enostransko jezikovno prilagajanje v še bolj rigoroznem smislu: »Kot sem že omenil v 10-tem vprašanju se moramo prilagoditi državi v kateri živimo. To pomeni, da se vedno in vsepovsod v sloveniji pogovarjam Slovensko, razen z kakim turistom.« (30) Na magnetofonskem posnetku okrogle mize »Vsi drugačni, vsi enakopravni«, ki jo je leta 2003 organiziral Jernej Mlekuž na Osnovni šoli Oskarja Kovačiča v Ljubljani (arhiv ISI), je zabeleženo pričevanje tamkajšnjih učencev: kadar jih na hodniku med odmorom njihovi učitelji slišijo govoriti v materinščini, jih opozorijo, da morajo govoriti slovensko. Pri tem pa se niti učitelji niti učenci očitno ne zavedajo, da slovenska ustava vsakemu državljanu zagotavlja *pravico do svobodne uporabe svojega jezika*, torej tudi v javnosti. O tem razmišljajo tudi naši anketiranci:

Čas bi bio da se prevladajo jezikovne barjere, da se omogoči otrokom družin iz mešanih braka naj pohađajo šole in uče maternji jezik. Danes naši otroci (Fužine) ne govore čisto ne slovenski, ne srbski, ne bošnjaški, ne hrvaški jezik – kar je katastrofalno za okolje v katerem žive. (245)

Zaradi maternjeg jezika smo izloženi razno raznim ignorancijam. – V javnosti kot službenih prostorih se zahteva govorjenje slovenskog jezika brez obzira če si včeraj stopo v Sloveniju ali prej, ali pa ne glede na možnosti in talentiranosti za

učenje kakšnega stranega jezika. – Slovenija ne prizna da je važno da se razumemo, temveč moraš slovensko govorit. – Našim otrocima je prepovedano v šolama ali pa v vojski govorit maternji jezik. – V šolah otroci ki ne obvladajo dobro slovenski jezik so izloženi žalitvam, izoliranosti od strani vršnjakov kar im omogočajo učitelji, starši pa ih toga učijo. (246)

Za vreme bratske države, niko od nas nije zahtevalo znanje i poznavanje jezika. Tako da se svak učio jezika sa (ne razumem), dono ja latinski naglasak, onaj makedonski, slavonski, bosanski i da ne nabrojam više, svako tuče po svoje i svako krivi domači jezik po svom jeziku, ko što sam i ja počeo da vam pišem ove odgovore na slovenačkom pa vidite i sami našta to liči. Kod domaćina to izazivalo podsmeh, ruganje pa i srd. I eto tako mi počeli da se rvamo između sebe, mi njima Janezi, oni nama Čifuri i tako vam je to i danas. Marko Pohlin je reko ljubi rojaki ne sramujmo se svojega jezika, vsaj ni tolk slab kolk mislimo da je! (247)

Res je, tudi avtentične govorice priseljencev so legitimni, čeprav formalno nepriзнani dialekti z dolgo tradicijo, podobni danes tako cenjenim narečjem na jezikovno mešanih območjih. Kot take bi jih morali negovati, beležiti in ohranjati, ne pa preganjati. Spodbujati bi morali njihovo vsestransko uporabo na vseh funkcijskih ravneh jezika. V takšnih narečjih, ki vsebujejo besedišče in slovnične značilnosti dveh, treh in več jezikov, so bila napisana nekatera vrhunska dela sodobne svetovne književnosti (žal pa jih stroka večinoma obravnava ločeno od nacionalnih književnosti, katerih del so, in še v tem smislu jih pogosto tretira le kot nekakšne eksotične literarne specialitete).²⁸

EDWARD CLUG IN PREŠERNOVA PROSLAVA: KAJ JE INTEGRACIJA?

Prepad med (na eni strani) formalnimi ali reprezentativno prikazovanimi pogoji in (na drugi strani) realnimi pogoji za svobodno izražanje etnične/kulturne identitete priseljencev v Sloveniji oziroma za enakovredno vključevanje njihovih kultur v slovensko polikulturo je očiten. Logična, pa tudi kar se da prijazna razlaga za tolike kršitve ustavnih, zakonskih in osnovnih socialnih človekovih pravic²⁹ priseljencev kot tudi razlaga za njihovo pogosto samoumevno sprejemanje teh kršitev je ta, da se niti

²⁸ Več o tovrstnih leposlovnih delih in problematiki njihove obravnave npr. v: Janez Strutz, *Dialog, Polyphonie und System: zur Problematik einer Geschichte der "Kleinen Literaturen" im Alpen-Adria Raum*, v: *Kako pisati literarno zgodovino danes?*, ur. Darko Dolinar in Marko Juvan, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2003, str. 287–317, in v posameznih prispevkih v: *Komparativna literatura in interkulturelle Beziehungen in der Alpen-Adria-Region und in der Schweiz*, ur. J. Strutz in P. V. Zima, Frankfurt am Main: Lang, 1991; deloma tudi v: *Literarische Polyphonie: Übersetzung und Mehrsprachigkeit in der Literatur*, ur. J. Strutz in P. V. Zima, Tübingen: Narr, 1996.

²⁹ Jacques Maritain, *Človek in država*, prev. Cirila Toplak, Ljubljana: Študentska založba, 2002, str. 127–128.

večinska družba niti priseljenci sami takšnih kršitev očitno ne zavedajo, saj jih nihče ne opozarja nanje: »Dejansko [priseljenci] nimajo slabši položaj. Ustvarijo si ga sami s tem, ko se obnašajo tukaj tako, da vsiljujejo svoje kulture in običaje in se ne prilagajajo *normam države*. V nasprotju pa [so] tisti, ki so se temu prilagodili...« (116, poudarila J. Ž.) Norme države pa očitno določajo pripadniki etnične večine in morda še avtohtonih manjšin, zastopanih v državnem zboru, ne pa vsi državljani.

Enako selektiven je dostop do oblikovanja *druženih norm*, »sprejemljivih« vedenskih vzorcev, navad in navsezadnje tudi vsega tistega, kar se sme kititi z nalepko »nacionalne tradicije«. »Percepcija slovenske nacije kot večetnične tvorbe se znotraj skupine etničnih Slovencev še ni 'udomačila'.«³⁰ A če je nacija kajpak vendarle mnogoetnična, mar ni takšna tudi njena tradicija? Dejstvo, da je v Romuniji rojeni baletnik, koreograf in režiser Edward Clug, vodja baleta SNG Maribor in dobitnik nagrade Prešernovega sklada 2005, 7. februarja istega leta režiral Prešernovo proslavo v Cankarjevem domu, je bilo deležno izrazito protislovnih komentarjev, na kar opozarja tudi neka naša anketiranka: »Navedla bom primer meni zelo simpatične osebe – Edward Clug. To da je režiral predstavo ob največjem kulturnem prazniku ogromno pove (v pozitivno smer). Tako kot gospod Clug se tudi jaz ne počutim kot tujka. To da so bili komentari da je predstavo režiral tujec, govori o provincializmu in ozkosti komentarja – ne pa o možnostih.« (24) Tudi da so v *slovenskem* Cankarjevem domu v Ljubljani na praznični dan jeseni 2005 postregli povabljenim z (v Sloveniji že zdavnaj sprejetim, udomačenim in med slovensko mladino sploh izrazito priljubljenim) burekom, je dvignilo več prahu (nekateri so bili namreč mnenja, da bi morali postreči s kako tradicionalno slovensko jedjo) kot pa Kreslinova *angleška* izvedba Sinatrove in Ankove (!) skladbe *My Way* ob davni priložnosti mednarodne promocije samostojne *Slovenije*. Mar Cankarjev dom ni osrednji kulturni hram Slovenije, dežele z različnimi kulturnimi tradicijami? So med nacionalnimi tradicijami ene legitimnejše od drugih? »Ves čas se govori o priseljenicah in njihovi asimilaciji v družbi, ne pa o ohranitvi njihovih običajev. To je kulturni fašizem.« (97)

Očitno lahko sklepamo o ideološki pogojenosti hierarhije dopustnosti »tujih« prvin v slovenski kulturi (dobrodošle, dopustne, nezaželene, nedopustne ipd.). Kdor je bolj naklonjen avstro-ogrskega obdobju slovenske zgodovine, se mu bodo zdele kulturne prvine nemško-avstrijskega izvora »naravnejši« sestavni del slovenske kulture od drugih. Kdor bolj simpatizira z globalizacijo ameriške kulture, bo še najlažje sprejel v slovensko kulturo prvine »univerzalne« kulture in komunikacije zahodnega sveta. In kdor se je v obdobju Slovenije v skupni jugoslovanski državi bolje počutil kot danes, bo lažje kot drugi sprejel v slovenski kulturi tiste prvine, ki so vanjo vstopile večinoma v jugoslovanskih časih. V čem je paralela med motečim učinkom srbizmov, hrvatizmov in »jugonaglasa« v slovenskem prostoru v primerjavi z anglicizmi in nemcizmi, o čemer pripovedujejo odlomki iz odgovorov naših anketirancev v prejšnjem razdelku,

³⁰ Miran Komac, Varstvo »novih« narodnih skupnosti v Sloveniji, *Razprave in gradivo*, 43, 2003, str. 33.

in bureka v Cankarjevem domu? Kadar tam ob priložnosti proslavljanja kakega slovenskega nacionalnega praznika postrežejo povabljenim s francoskimi siri ali kanapeji s francosko pašteto, se ob to nihče ne obregne. In vendar se v zadnjem času vse več govori o (kulturni) integraciji priseljencev. Ali res vemo, o čem govorimo?

V tej državi je moja narodna in verska identiteta na nek način moj na privatno sfero obsojen »hobi« in ne samoumevnost. Nas Bošnjakov in ostalih nepriznanih manjšin v formalni sferi v tej državi v kolektivnem smislu praktično ni. Edina integracijska politika, ki jo država Slovenija pozna in izvaja, je odsotnost-vsakršne-premišljene-integracijske-politike☹. Včasih (še en izmed mojih subjektivnih občutkov) se mi zdi, da večina Slovencev in Slovenk od nas pričakuje brezpogojno asimilacijo in še hvaležnost ob tem (ker nam je ta možnost omogočena, možnost prehoda iz »umazane balkanskosti« v »uglajeno podalpsko srednjeevropskost«☺), podobno kot so od nas pričakovali neko brezmejno hvaležnost, ko so »nam podelili državljanstvo« – kot da to ni bilo nekaj, kar bi nam v času slovenske odcepitve samoumevno pripadalo ob upoštevanju vseh posebnosti naše tedanje individualne in kolektivne situacije. (175)

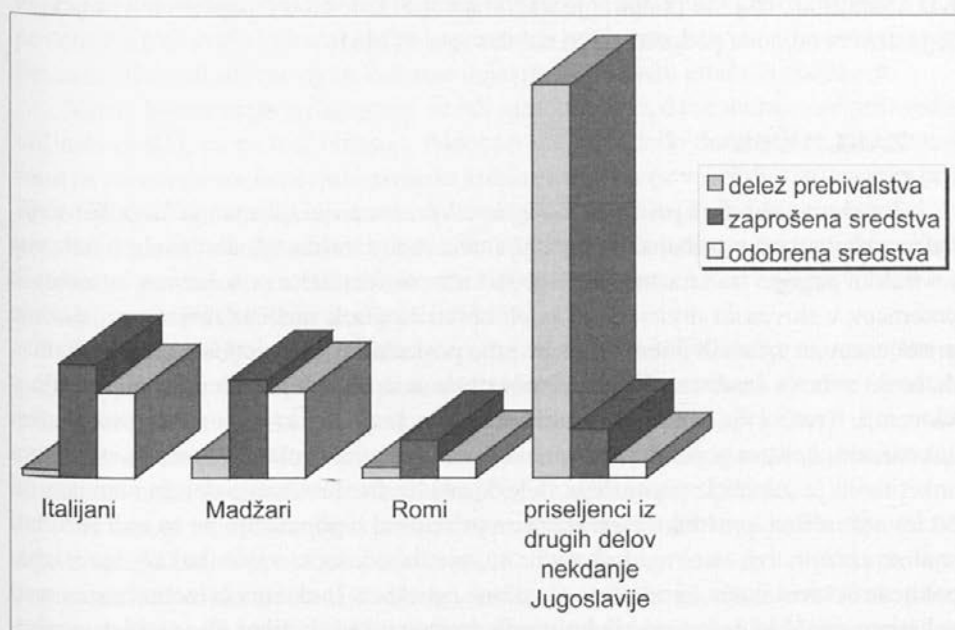
Kako torej v Sloveniji sploh pojmujeemo kulturno integracijo? Celo elitni priseljski pisatelji se imajo za integrirane takrat, ko začnejo pisati v slovenščini ali ko začnejo vodilne založbe objavljati njihova dela v slovenskem prevodu, ne pa takrat, ko začnejo (oziroma naj bi začele) tudi osrednje slovenske založbe objavljati njihova dela v njihovi materinščini. Večina Slovencev (slovenskih državljanov ne glede na etnično poreklo) razume pojem (kulturna) integracija v smislu *enostranske, podrejene prilagoditve, zatajevanja* etnične, jezikovne in kulturne identitete »enakopravnih« priseljenih državljanov in njihovih potomcev; v končni fazi jo večina dejansko razume v smislu *kulturne in jezikovne asimilacije*. Prav tako jo razumejo tudi naši anketiranci. V najnovejšo mednarodno terminologijo pa vse bolj vstopa ravno nasprotni pomen tega pojma.³¹ Integracija naj bi pomenila neokrnjeno vključitev, enakopravno združitev, medsebojno povezavo različnih, vendar enakovrednih sestavnih delov. Jezikovna integracija je torej *enakopravna vključitev* priseljskih in drugih manjšinskih jezikov *med nacionalne jezike*, kulturna integracija pa je *enakovredna vključitev* priseljskih in drugih manjšinskih kultur *v nacionalno polikulturo*. Prevajanje med nacionalnimi jeziki je kajpak osnovni pogoj za kulturno integracijo, za tvorno interakcijo in sožitje nacionalnih sokultur. Ohranjanje, razvijanje in uveljavljanje avtentičnih priseljskih kultur (ne samo kulturnih dejavnosti ob sorazmerno enakovrednem državnem sofinanciranju, kot so ga deležne avtohtone manjšine, ampak tudi ohranjanje in uveljavljanje priseljskih vrednot, običajev, mentalitete, načina življenja) v sklopu nacionalne polikulture in enaki pogoji za vsestransko uporabo vseh nacionalnih jezikov, vključno z njihovim neoviranim vstopom v osrednje nacionalne medije, založbe, prireditve, znanost

³¹ Gl. op. 23.

in šolstvo, pa je drugi osnovni pogoj za dejansko jezikovno in kulturno integracijo. Le v takšnih pogojih se priseljenecem ne bo več treba obremenjevati s tem, kdaj smejo biti v lastni državi to, kar so (etnično in kulturno), in kdaj ne.

Eden od dejavnikov, ki lahko posredno zbujajo pomisleke priseljencev glede izražanja svoje etnične in kulturne identitete, so njihove neenake možnosti v okviru državnega sofinanciranja manjšinskih in priseljenjskih kulturnih dejavnosti, kar – tudi po mnenju anketiranih – v veliki meri pogojuje razvoj, uveljavitev in promocijo priseljenjskih kulturnih dejavnosti v širši slovenski javnosti. To pa močno vpliva na kulturno samopodobo priseljencev, ki jo ti prenašajo na svoje otroke in vnuke. Zaradi zavrte integracije priseljencev in njihovih kultur večina Slovencev še vedno dojema slovensko družbo kot monokulturno, torej tako, kot da avtohtone in priseljenjske etnične skupnosti nikoli ne bi obstajale v tej deželi, kot da ne bi ničesar prispevale k njeni kulturi, kot da nikoli ne bi bile del nacije, ki je ustanovila svojo suvereno slovensko državo. Podatek o državni participaciji pri sofinanciranju priseljenjskih kulturnih dejavnosti pa priča o tem, da takšna predstava ni vkoreninjena le v slovenski javnosti, ampak tudi državi.

Kulturne dejavnosti priseljencev so bile vključene v državno sofinanciranje po letu 1992.³² Pa pogledjmo, kolikšna je njihova dejanska kulturna enakopravnost na tem področju. Slika 2 prikazuje razmerje med velikostjo avtohtonih manjšin in priseljenjskih skupnosti v Sloveniji (na osnovi narodnostne opredeljenosti njihovih pripadnikov, popis



Slika 2: Slovenske državne subvencije za kulturne dejavnosti manjšin, 1998-2000: primerjava med sofinanciranjem avtohtonih in priseljenjskih skupnosti

³² Vesna Čopič in Gregor Tomc, *Nacionalno poročilo o kulturni politiki Slovenije*, Ljubljana: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, 1996, str. 187.

2002) ter višino zaprošenih in odobrenih sredstev iz kulturnega proračuna. Razmerje med zaprošenimi in odobrenimi sredstvi v letih 2001–2004 je približno enako kot v prejšnjih letih.

Vsota vseh državnih subvencij za kulturne dejavnosti avtohtonih in priseljskih manjšin predstavlja 0,54 % kulturnega proračuna RS. Ker so veliko večino teh sredstev prejele avtohtone manjšine, ki vse skupaj (vključno z romsko skupnostjo) predstavljajo 0,6 % prebivalstva Slovenije, bi tak delež kulturnega proračuna lahko interpretirali kot ustrezno zaščito teh manjšinskih kultur. Na drugi strani pa so priseljske skupnosti, ki glede na narodnostno opredeljenost v popisu 2002 predstavljajo 6,2 % slovenske populacije, torej imajo več kot desetkrat toliko pripadnikov kot vse avtohtone manjšine skupaj, prejele le 0,03 % kulturnega proračuna. To pomeni, da je znesek državnih subvencij, preračunan na osebo, namenjen, denimo, slovenskim Italijanom, več kot *tristokrat večji* od zneska na osebo, ki ga za svoje kulturne dejavnosti prejemajo priseljenci. Mnoga od njihovih 62 (večinoma kulturnih) društev se prijavljajo na vsakoletni razpis Ministrstva za kulturo, vendar je velik del njihovih vlog vsako leto zavržen. Slika 2 jasno kaže, da je razlika med zaprošenimi in odobrenimi sredstvi pri italijanski, madžarski in romski skupnosti povsem neprimerljiva z deležem oziroma obsegom zavrženih vlog priseljskih kulturnih društev. O tem poročajo tudi naši anketiranci: »Slovenija naj bi finančno podpirala kulturne dejavnosti priseljencev, a osebno vem, kot dolgoletni član KD »Sandžak«, da je to podpiranje tragikomedija. Letos, od 5 prijavljenih projektov, se je država odločila podpreti samo naš časopis.« (248)

ZAKLJUČEK

Z Anketo o položaju priseljencev, njihovih potomcev in njihovih kultur v Sloveniji, katere rezultati so v pričujočem članku analizirani z vidika spodbujevalnih oziroma zaviralnih pogojev za izražanje etnične in kulturne identitete priseljencev in njihovih potomcev v slovenski družbi, smo želeli zbrati čim bolj različna mnenja in izkušnje priseljencev in njihovih potomcev, zato smo poskušali z njo zajeti takšne anketirance, da bi se njihova struktura čim bolj pokrivala s strukturo priseljske populacije v Sloveniji. Temu cilju v zadostni meri ustrezajo krajevna in regionalna zastopanost anketiranih, njihova generacijska, spolna in narodnostna struktura. Starostna struktura anketiranih je zaradi izstopajočega deleža mladih in skromnega deleža starejših od 60 let neznatna, prav tako neznatna za priseljsko populacijo pa so tudi rezultati analize zadnjih treh strukturalnih vidikov, zajetih v 5. točki vprašalnika – izobrazba, poklic in delovni status, ki odražajo povečano prisotnost študentov in izobražencev med anketiranimi. V 15 priseljskih kulturnih društev od 62, kolikor jih je registriranih v Sloveniji, je aktivno vključenih nekaj več kot deset odstotkov anketirancev. Pri tem je treba izpostaviti, da raziskava ni bila osnovana na reprezentativnem vzorcu, temveč smo uporabili metodologijo študije primera, ki je že načelno zasnovana na naključnem

vzorcju. To moramo upoštevati tudi pri vseh sledečih zaključkih, ki se nanašajo zgolj na naš naključni vzorec in jih nikakor ne moremo posploševati.

Večina anketiranih poudarja, da so ponosni na svoje narodnostno poreklo, približno tretjina pa jih priznava, da po potrebi zatajijo svojo etnično identiteto ali poreklo. Pri tem največkrat omenjajo narodnostno nestrpnost (tudi v različnih uradih in javnih zavodih) kot razlog za prikrivanje svoje etnične identitete.

Med anketiranimi je manj kot deset takšnih, ki vidijo kakršnokoli prednost v svoji priseljski situaciji; kot prednost navajajo znanje dveh maternih jezikov in vraščenost v dve kulturi. Skoraj vsi pa s precejšnjim poudarkom pišejo o težavah, ki jim jih v Sloveniji prinaša njihovo neslovensko poreklo.

Velik del anketiranih ima sporno predstavo o državljski enakopravnosti. Mnogi se počutijo enakopravne že s tem, da je vsaj en član družine redno zaposlen, da otroci obiskujejo šolo in da imajo kaj jesti. V njihovih odgovorih na vprašanja o konkretnih vidikih njihove enakopravnosti pa se pokaže povsem drugačna slika njihove priseljske realnosti. Pogosto v njihovih odgovorih je navajanje lastne izkušnje z etnično diskriminacijo v šolah, pa pri podeljevanju štipendij, pri iskanju zaposlitve, na delovnem mestu in pri poklicnem napredovanju.

Več kot 90 % anketirancev poudarja versko diskriminacijo, malo manjši pa je delež tistih, ki opozarjajo tudi na politično neenakopravnost, zlasti na dejstvo, da kot nepriznane manjšine nimajo svojih predstavnikov v državnem zboru. Mnogi s tem povezujejo tudi svojo kulturno neenakopravnost, predvsem diskriminiranost pri podeljevanju državnih subvencij za kulturne dejavnosti v okviru etničnih skupnosti.

Vsem, ki omenjajo prilagajanje, se zdi samoumevno, da se morajo oni prilagoditi večinski družbi, ne pa tudi obratno. Podobno kot pripadniki dominantne kulture tudi sami ne razumejo socialne, jezikovne in kulturne adaptacije v smislu vzajemnega procesa. Njihovi odgovori kažejo na to, da se pogosto niti učitelji niti učenci ne zavedajo, prav tako pa tudi ne delodajalci in delavci, da slovenska ustava vsakemu državljsanu zagotavlja pravico do svobodne uporabe svojega jezika, vsekakor tudi na šolskih hodnikih in v večini delovnih okolij priseljencev.

Iz anketnih odgovorov se kaže prepad med formalnimi oziroma reprezentativno prikazovanimi in realnimi pogoji za svobodno izražanje etnične/kulturne identitete priseljencev v Sloveniji ter za enakovredno vključevanje njihovih kultur v slovensko nacionalno kulturo. Prav tako omejen je tudi dostop nepriznanih manjšin do oblikovanja družbenih norm nacionalne družbe, ki naj bi ji te skupnosti pripadale.

Na osnovi tu prikazanih in povzetih rezultatov ankete lahko sklenem dve splošni ugotovitvi, ki kot rdeča nit izstopata iz večine anketnih odgovorov in ki dokaj zgovorno replicirata na problematiko svobodnega izražanja etnične in kulturne identitete priseljencev v Sloveniji, hkrati pa potrjujeta ugotovitve domala vseh dosedanjih raziskav o položaju priseljencev in njihovih kultur v Sloveniji.³³

³³ Predvsem pa naslednjih: Silva Mežnarič, »Bosanci: A kuda idu Slovenci nedeljom?«, Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS in Univerzitetna konferenca ZSMS, 1986; Bojan Dekleva in Špela Razpotnik, *Čefurji so bili rojeni tu: Življenje mladih priseljencev druge generacije v Ljubljani*,

- Dokler bo odnos slovenske države do priseljencev in njihovih političnih, verskih in kulturnih pričakovanj tak, kot je, in dokler bodo priseljenci prezirani v svoji ožji okolici, v šolah in na delovnih mestih, v širši slovenski družbi pa v vseh pogledih odrinjeni na rob, je *paradoksalno govoriti o aktualnem uresničevanju kakršnekoli (enakopravne) integracije priseljencev v Sloveniji*.
- Dokler obstaja v slovenski javnosti predvsem stereotipna, popačena, negativna predstava o priseljenicah, k čemur prispevajo tudi slovenski mediji, bodo priseljenici – tako v popisih prebivalstva kot tudi v vsakdanjem življenju – *še naprej v veliki meri prisiljeni zatajevati svojo etnično in kulturno identiteto*.

SUMMARY

THE STATUS OF IMMIGRANT CULTURES IN SLOVENIA: IDENTITY-RELATED ASPECTS

Janja Žitnik

The central theme of the article is the factors observed in Slovenian society that stimulate the immigrants' expressing or concealing their ethnic and cultural identity. In the 2002 census, the share of those who did not state Slovenian ethnicity was 17 %. Approximately 10 % of the population marked the answer "unknown ethnicity", were ethnically undetermined, or did not answer. Only 6.2 % of the population stated one of the ethnicities relating to other parts of former Yugoslavia, whereas all the other Non-Slovenian ethnicities together, including the autochthonous minorities, constituted less than one per cent of the population. The immigrants from other parts of former Yugoslavia represent 90 % of all first-generation immigrants now living in Slovenia. A comparison between immigration and ethnicity statistics, combined with the results of particular local investigations, show that in the 2002 census not only a vast majority of second-generation but also a considerable part of first-generation immigrants stated Slovenian ethnicity.

Parts of the fieldwork, the results of which are analyzed in this article, were focused on

Ljubljana: Pedagoška fakulteta in Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, 2002; Vlasta Jalušič, Xenophobia or self-protection? On the establishing of the new Slovene civic/citizenship identity, v: *Xenophobia and post-socialism*, ur. Mojca Pajnik, Ljubljana: Peace Institute, 2002, str. 45–72; Miran Komac, Varstvo 'novih' narodnih skupnosti v Sloveniji, *Razprave in gradivo*, št. 43, 2003, str. 6–33; Vera Klopčič, Miran Komac in Vera Kržišnik-Bukić, *Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi v Republiki Sloveniji*, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 2003; J. Žitnik, Immigrants in Slovenia: integration aspects, *Migracijske i etničke teme*, 20, št. 2–3, 2004, str. 221–241; Špela Razpotnik, *Preseki odvečnosti: nevidne identitete mladih priseljenc v družbi tranzicijskih vic*, Ljubljana: Pedagoška fakulteta, 2004; Anton Gosar, Selected demographic impacts of migrations: the case of Slovenia, v: *Migrants and Education: Challenge for European School Today*, ur. Dan D. Daatland in Jernej Mlekuž, Ljubljana: Institute for Slovenian Emigration Studies at ZRC SAZU, 2005, str. 23–30.

the question of how much the immigrants from other parts of former Yugoslavia feel accepted and equal in Slovenia, and how often, in what circumstances and for what reason they may tend to conceal their ethnic/cultural identity. We wanted to find out whether – besides a degrading attitude felt in the immigrants' closer milieu, and besides their marginalized position in society at large – a discriminatory attitude can also be observed in the Slovenian State and its institutions, and/or in some public institutions. The answer was affirmative: most of the 249 interrogated immigrants have experienced or observed some sort of ethnic maltreatment in state offices or public institutions. On the basis of the questionnaire results presented in this article, two reliable conclusions confirming the findings of all the recent studies on the status of immigrants and their cultures in Slovenia can be established:

- 1 As long as the Slovenian State does not change its attitude towards the immigrants and their political, religious and cultural expectations, and as long as the immigrants are condemned at school, at work, in most places outside their homes, and driven to the edge of society in almost every aspect, it is paradoxical to speak about present implementation of any kind of integration of the immigrants in Slovenia, based upon the principle of equality.*
- 2 As long as the image of the immigrants that prevails in Slovenian public perception remains as stereotypical, distorted and negative as it is, which is partly due to the mainstream media, the immigrants will feel unsafe or unwelcome not only to state their truly felt ethnicity in census forms but also to express their ethnic and cultural identity in everyday life.*